

KATALOG OPATÓW MOGILSKICH W ŚREDNIOWIECZU

I Wprowadzenie

Kiedy 21 marca 1098 r., w dniu św. Benedykta, Robert opat klasztoru w Molesmes zdecydował się opuścić wraz z 21. współbraćmi dotychczasową siedzibę i przenieść się w miejsce odosobnienia, nikt z pewnością nie przypuszczał jak bardzo rozkwitnie jego myśl powrotu do pierwotnej reguły benedyktyńskiej w życiu zakonnym¹. Przeciwny monastycyzmowi Benedykta z Aniane i kluniatom² osiada nieopodal burgundzkiego Dijon w miejscu zwanym Cîteaux (*Cistercium*)³. Druga połowa wieku XIII, a więc okres gdy konwent mogilski stawiał pierwsze kroki na małopolskim gruncie przynosi wiadomość o istnieniu 742 opactw pochodzących z filiacji Cîteaux i czterech protoopactw⁴. W podkrakowskiej Mogile pojawiają się około

* Wykaz zastosowanych skrótów znajduje się na końcu tomu, przed spisem treści.

¹ Artykuł ten nie powstałby bez zachęty i nieocenionej pomocy ze strony dra hab. Stanisława A. Sroki. Wyrazy wdzięczności autor chciałby także skierować do mgra Macieja Zdanka, który zapoznał się z tekstem pracy i poczynił szereg istotnych uwag.

² B. K. L a c k n e r, *The Eleventh-Century Background of Cîteaux*, Washington 1972 s. 1–92.

³ L. J. L e k a i, *The Cistercians. Ideals and Reality*, Kent 1977 s. 11–20.

⁴ M. K a n i o r, „*Ora et labora*”. *Istota życia mniszego w zakonie cysterskim, w: Cystersi w Jędrzejowie. Rola klasztoru w społeczności lokalnej. Materiały z konferencji „Cystersi w życiu i kulturze społeczności lokalnej, Jędrzejów 5 IX 1998”*, red. K. Ś l u s a r e k, Jędrzejów 1999 s. 11; zob. także: A. M. W y r w a, *Rozprzestrzenianie się cystersów w Europie Zachodniej i na ziemiach polskich*, w: *Cystersi*

roku 1225. Data ta wyznacza koniec wielofazowego procesu fundacyjnego opactwa, który szeroko omówił M. Zdanek⁵. Tą właśnie cezurę czasową przyjmuję za początkową w toku rozważań nad budową katalogu opatów mogińskich w okresie średniowiecza. Wówczas tj. w 1225 r. znalazło się prawdopodobnie w Mogile zgodnie z regułą zakonną dwunastu braci wraz ze stojącym na ich czele opatem⁶. Warty uwagi jest także to, że podkrakowska filia, dziesiąta z rzędu męska fundacja cysterska na ziemiach polskich, jest jednym z dwu nieprzerwanie istniejących do dnia dzisiejszego domów zakonnych. Lubiąska macierz uległa kasacji już w roku 1810⁷. Dolną granicę tego opracowania będzie stanowił dzień 8 grudnia 1503 r. Śmierć opata Jana Taczela z Raciborza i objęcie władzy przez Jana Weinricha, a później Erazma Ciołka wprowadzi mogiński konwent już w czasy nowożytne. Jest to zarazem umowny koniec polskiego średniowiecza. Przyjęte cezury chronologiczne wyznaczają okres dziejów opactwa mogińskiego w wiekach średnich. Na przestrzeni przeszło dwustu osiemdziesięciu lat zarząd nad klasztorem sprawowało 23 opatów.

w kulturze średniowiecznej Europy, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992 s. 35 i n.; T. Manteuffel, *Rola cystersów w Polsce wieku XII*, PH t. 41: 1950 s. 186–187; zob. także: J. Kłoczowski, *Filiacje opactw cysterskich na ziemiach polskich*, Lublin 1985 s. 727–728; A. M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów w świetle „Exordium Parvum” i pierwszy klasztor tego zakonu na ziemiach polskich*, NP t. 90: 1998 s. 23.

⁵ M. Zdanek, *W sprawie procesu fundacyjnego opactwa w Mogile*, NP t. 94: 2000 s. 85–118 (tam wykaz źródeł i publikacji). Odnośnie do fundatorów opactwa: Wisława i Iwona Odrowążów, zob.: A. Rybarski, *Pochodzenie i początek rodu Odrowążów*, PH t. 18: 1914 s. 179–190; K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, red. W. Semkowicz, t. 8: 1926–1927 s. 68–86; R. Grodecki, *Iwo Odrowąż*, PSB t. 10 s. 187–192; K. Białoskórska, *Problem relacji polsko-włoskich w XIII w. – zagadnienie mecenatu biskupa Iwona Odrowąza i małopolskich opactw cysterskich*, „Sprawozdania z Posiedzeń Oddziału PAN w Krakowie” 1–6: 1963 s. 249–257; J. Tazbira, *Rola polityczna Iwona Odrowąza*, PH t. 52: 1966 s. 199–211; B. Śliwiński, *Krag krewniaczy biskupa Iwona Odrowąza*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego”, Historia nr 14: 1984 s. 49–71.

⁶ *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*, wyd. J. M. Canivez, t. 1, Louvain 1933 s. 15.

⁷ P. P. Gach, *Kasata opactwa cysterskiego w Lubiążu i losy jego mienia po 1810 r.*, w: *Cysterskim szlakiem przez województwo legnickie*, red. A. Niedzielańko, Legnica 1995 s. 19–30.

Ważnym jest jednak, aby usystematyzować omawiany przedział czasowy. Historię klasztoru oo. cystersów można podzielić na dwa (nie-równomierne zresztą) podokresy. Pierwszy objąłby lata 1222/25–1390, drugi 1390–1503. Zgodnie z wprowadzonym przez M. Derwicha terminem, pierwszy należałoby rozumieć jako implantację opactwa⁸. Proces ten miałby się składać z kilku etapów. M. Zdanek w artykule poświęconym *zagnieżdżaniu się* opactwa, za prawdopodobny jego koniec przyjmuje rok 1349⁹ (oczywiście cezura ta jest płynna). Patrząc jednak z perspektywy XIV-wiecznych dziejów klasztoru, który w drugiej połowie stulecia znalazł się w fazie tzw. *Stabilizacji*, moglibyśmy tę granicę przenieść w okolice objęcia rządów przez opata Mikołaja II. Okres 1333–1390 charakteryzuje się bowiem stopniowym powiększaniem domeny, wyznacza także stałą linię rozwojową. Początek władztwa jagiellońskiego w Królestwie Polskim, jak i następujący wraz z nim przełom wieków wprowadza mogiński konwent na szerokie tory polityki. To właśnie XV stulecie przyniesie ożywioną działalność klasztoru i związanych z nim osób. Pojawi się problem szkolnictwa cysterskiego, jak i rola powierzana małopolskiej filii przez Kapitułę Generalną¹⁰. Mogińscy opaci otrzymują z rąk papieża prawo do używania pontyfikaliów¹¹. Jan Stechir uczestniczy

⁸ Zob. M. Derwich, *Monastycyzm w dawnych społeczeństwach europejskich. Zarys problematyki, w: Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historii Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole – Wrocław 1996 s. 50–51; Tenże, *Monastycyzm benedyktynski w średniowiecznej Europie i Polsce*, Wrocław 1998 s. 33–34.

⁹ M. Zdanek, *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, NP t. 96: 2001 s. 548.

¹⁰ KMog nr 108; *Codex Diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis, pars prima pertinet ab anno 1365 usque ad annum 1440*, Cracoviae 1870 nr 20; *Cystersi w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. 3 Warszawa 1874 s. 591; K. Kacmarek, *Między Krakowem a Lipskiem. Prowinicja szkolna polskich cystersów w średniowieczu*, NP t. 83: 1994 s. 129–137; Tegoż, *Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza*, Poznań 2002 s. 80–88.

¹¹ Niepewny swej stolicy (anty)papież Jan XXIII starał się pozyskać króla polskiego Władysława Jagiełłę i przybyłe na sobór do Konstancji poselstwo, w tym Jana Stechira opata mogińskiego. Udzielony mu przywilej używania pontyfikaliów miał być właśnie wyrazem polityki papieskiej. Odnośny dokument wystawiono już 28

w obradach Soboru Powszechnego w Konstancji. W Bazylei pojawia się Jakub z Paradyża (wówczas jeszcze cysters mogiłski) oraz Paweł Paychbirner, delegowany tam przez Kapitułę Generalną¹², a wspomniany już Jan Taczel z Raciborza wyklada komentarz do *Sentencji* Piotra Lombarda na Uniwersytecie Krakowskim¹³. Taki też podział, jak zaznaczono powyżej, przyjmujemy w niniejszym opracowaniu.

Przystępując do próby przedstawienia sylwetek średniowiecznych opatów mogiłskich należy także zapoznać się z ich rolą i funkcją, jako zwierzchników klasztorów. Najpoważniejszym, jak dotąd, studium dotyczącym roli i funkcji opata jest praca A. de Vogüé¹⁴. W tym samym okresie ukazuje się również praca P. Salmona¹⁵. Rolę opata w zakonie cysterskim dokładnie omówił A. Frachebourg¹⁶. W literaturze polskiej temat ten nie doczekał się jeszcze tak bogatego opracowania. Warto jednak wspomnieć o artykule M. Stawskiego, porusza-

stycznia 1415 r., a więc tuż po przybyciu poselstwa polskiego. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wszystkie akty prawne wystawione przez Jana XXIII zostały uprawnione przez jego następcę Mikołaja V. Zob. KMog nr 121; J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, t. 1 Kraków 1900 s. 17. Niestety nie posiadamy opisu pontyfikaliów dla Mogiły, dla porównania możemy odnieść się do artykułu P. Sczanieckiego, *Pontyfikalia tynieckich opatów w średniowieczu*, w: *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, red. M. Bujnowska, A. Cielecka, K. Kawerska, Warszawa 1976 s. 557–563. Zob. także: M. Gronowski, *Insygnia opackie i ich symbolika*, w: *Imago narrat*, red. P. Wiszewski, S. Rosik (w druku).

¹² *Statuta Capitulum*, t. 4 s. 306; T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962 s. 71, 113. O przebiegu obrad soborowych patrz m. in.: L. Grosse, *Stosunki Polski z soborem bazylejskim*, Warszawa 1885; A. Prochaska, *Na soborze w Konstancji*, Kraków 1898; T. Zegarski, *Polen und das Basler Konzil*, Posen 1910; T. Wütsch, *Konziliarismus und Polen. Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfarge der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1998 s. 53–60, 72–122.

¹³ Z. Włodęk, *Jana Taczela z Raciborza, opata mogiłskiego wykład Sentencji na Uniwersytecie Krakowskim*, w: *Z dziejów filozofii na Uniwersytecie Krakowskim w XV w.*, red. Z. Kuskiewicz, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965 s. 166–177.

¹⁴ A. de Vogüé, *La communauté et l'abbé dans la Règle de Saint Benoît*, Paris 1961.

¹⁵ P. Salmon, *L'abbé dans la tradition monastique*, Paris 1962.

¹⁶ A. Frachebourg, *Le portrait de l'abbé aux origines cisterciennes*, „Collectanea Cisterciensia” t. 38:1986 z. 3 s. 216–234.

jącym problem wyboru opata oraz o pracach M. Gronowskiego¹⁷. Ceremoniał pogrzebowy omówiła dokładnie E. Dąbrowska¹⁸.

Opaci działali przede wszystkim na gruncie materialnym, o czym wymownie świadczy ilość wystąpień na roczkach sądowych (nie można jednak pomijać ich roli duchowej). Mieli także do spełnienia powinności wobec Kościoła lokalnego (udział w synodach prowincjonalnych), oraz powszechnego (kontakty ze Stolicą Apostolską)¹⁹. O ich bogactwie wymownie świadczy ilość bulli i innych rozporządzeń papieskich kierowanych do zwierzchników podkrakowskiego konwentu. Nie należy także zapominać o ich działalności świeckiej (kontaktach z panującymi, możnowładztwem)²⁰. Już od roku 1119 opaci mieli obowiązek uczestniczenia w Kapitułach Generalnych pod groźbą ekskomuniki (w następnych latach sankcja ta została złagodzona)²¹. Zgodnie z dekretem soboru laterańskiego IV opaci z Polski

¹⁷ M. Stawski, *Benedykcja opata cysterskiego w średniowieczu*, w: *Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu. Pelplin. 725 rocznica powstania opactwa cystersów. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Pelplinie w dniach 21–23 IX 2001 przez Starostwo Powiatowe w Tczewie, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego i Zespół do badań nad historią i kulturą cystersów Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu*, red. D. A. Dekanski, B. A. Grenz, A. Słyszewski, A. M. Wyrowski, Pelplin – Tczew 2002 s. 361–384; M. Gronowski, *Działalność opatów tynieckich na forum kościelnym* (w druku); Tegoż, *Rola polityczna opatów tynieckich w XIV wieku*, w: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg – Lenartowicz (w druku).

¹⁸ E. Dąbrowska, *Ceremoniał pogrzebu opata i opatki w średniowiecznej Europie łacińskiej*, w: *Benedyktyni tyniecy w średniowieczu*, red. K. Żurowska, Kraków – Tyniec 1995 s. 157–177; Tegoż, *Średniowieczny ceremoniał pogrzebowy wyższego duchowieństwa – studium archeologiczne – krytyczne*, Stżr t. 36:1997 s. 9–28.

¹⁹ Synod z 1279 r. dodaje, że gdyby opat nie mógł osobiście uczestniczyć w obradach ma przysłać delegata zob. *Constitutiones Philippi Episcopi Firmani legati apostolici in concilio Budensi editae anno 1279*, SPPP t. 1 s. 368. Zabierali oni głos po kapitułach katedralnych, z tym, że opat trzemeszeński siedział przed mogiłskim, *Opat*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. 17 Warszawa 1891 s. 322; zob. także: *Constitutiones Philippi*, s. 379–380.

²⁰ W. Bukowski, *Klasztor jędrzejowski w społeczności lokalnej późnego średniowiecza. Zarys problematyki badawczej*, w: *Cystrerzy w Jędrzejowie*, s. 65. Zob. także: M. Derwich, *Opat lysogórski jako członek elity politycznej XV wieku. Reguła czy wyjątek?* w: *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993 s. 140 i n.

²¹ ... corocznie wszyscy opaci zarządzający klasztorami, które z bożej łaski w różnych prowincjach do wspólnoty Cistercium należą, winni się spotkać i na tym spot-

mieli stawiać się na kapitułach co 5 lat²². W wieku XII przyjęto również, że władza opacka mogła być przekazywana przez jednego opata drugiemu. Przy wyborach początkowo obowiązywała jednomyślność, jednak już w 1134 r. Kapituła uznała zasadę większości głosów²³. Każdy opat pełnił swą funkcję dożywotnio, św. Benedykt nie przewidział bowiem w *Regule* czasowego sprawowania tego urzędu. Warto także nadmienić, że opaci brali udział w koronacjach królewskich: uroczystościach powitania i wjazdu elekta oraz mszy koronacyjnej. Rola Mogiły uwidacznia się jednak dopiero przy koronacji Stefana Batorego w roku 1576²⁴, ale to nie będzie się już mieściło w ramach chronologicznych przyjętych dla niniejszego katalogu.

W 1867 r. w ramach obchodów pięćsetlecia istnienia Uniwersytetu Krakowskiego opactwo oo. cystersów w Mogile otrzymało pierwszą i jak dotąd jedyną kompleksową monografię²⁵. Znalazła się w niej m. in. *Wiadomość historyczna o Mogile* skreślona przez J. Szujskiego²⁶, próba oszacowania i przedstawienia uposażenia klasztoru autorstwa H. Seredyńskiego²⁷ oraz, co będzie dla nas ważne, *Poczet opatów mogiłskich* przygotowany przez K. Hoszowskiego²⁸. *Monografia* stanowiła swoisty przełom w badaniach nad historią podkrakowskiego konwentu. Wcześniej istniała bowiem tylko możliwość opierania się

kaniu omówić sprawy dotyczące przestrzegania świętej reguły i przypadku całego życia ..., *Statuta Capitulum*, t. 1 s. 13, tłum. za: A. M. Wyrwa, *Rozprzestrzenienie się cystersów*, s. 30–31.

²² J. B. Mahn, *L'ordre cistercien et son gouvernement*, Paris 1945 s. 179; M. Kanior, dz. cyt., s. 13–15.

²³ A. M. Wyrwa, *Cystersi. Geneza, duchowość, organizacja życia w Zakonie* (do poł. XV w.) i początki fundacji na ziemiach polskich, w: *Cystersi w Polsce. W 850 lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olsowski, Kielce 1990 s. 20.

²⁴ M. Derwich, *Rola opata w koronacjach królów polskich*, w: *Imagines potestatis. Rytuły i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w.*, red. J. Banaszkiwicz, Warszawa 1994 s. 43; zob. także: M. Rożek, *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987 s. 54.

²⁵ *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile opracowana i pamięci ubiegłych w roku 1864 pięciuset lat istnienia Akademii Krakowskiej*, Kraków 1867.

²⁶ J. Szujski, *Wiadomość historyczna o Mogile*, w: *Monografia*, s. 7–24.

²⁷ H. Seredyński, *Uposażenie klasztoru cystersów w Mogile*, tamże, s. 75–86.

²⁸ K. Hoszowski, *Poczet opatów mogiłskich według obszerniejszego opracowania*, tamże, s. 89–96 (tylko dla lat 1222/1225–1503).

na przekazie Jana Długosza zamieszczonym w *Liber Beneficiorum*²⁹ oraz na tekstach dwóch kronik klasztornych, jednej autorstwa Mikołaja z Krakowa³⁰ oraz jej kontynuacji pióra Sebastiana Kiełczewskiego³¹. Ustalenia te brał pod uwagę chociażby K. Niesiecki przy pracach nad *Herbarzem Polskim*³². Później co prawda pojawiły się niewielkie wzmianki o Mogile jak na przykład W. Łuszczkiewicza czy S. Tomkiewicza³³, ale aż do lat osiemdziesiątych XX w. opactwo mogiłskie zostało jakby pozostawione na marginesie badań. Utworzenie w Poznaniu pod kierunkiem J. Strzelczyka *Zespołu do Badań nad Historią i Kulturą Cystersów* przyniosło opracowanie noty dotyczącej Kacic – Mogiły w II tomie *Monasticonu*³⁴. Dwa artykuły M. Zdanka dotyczące procesu fundacyjnego oraz implantacji opactwa częściowo pozwoliły na zweryfikowanie dotychczasowych wiadomości o początkach konwentu³⁵. Wciąż jednak nie mamy syntetycznego i wyczerpującego opracowania dziejów Mogiły, gdzie szczególnie wiek XV rysuje się jako niezwykle ciekawy fragment 770-letniej historii tego klasztoru. We wszystkich powstałych dotąd opracowaniach, autorzy opierali się w głównej mierze na katalogu opatów K. Hoszowskie-

²⁹ LBen t. 3 s. 420–436.

³⁰ *Chronicon Monasterii Claratumbensis Ordinis Cisterciensis Auctore Fratrem Nicolao de Cracovia*, wyd. W. Kętrzyński, MPH t. 6, Kraków 1893 s. 429–480.

³¹ Sebastian Kiełczewski (1623–1683), zakonnik mogiłski, autor kroniki „Historiae monasterii Clarae Tumbae cum serie abbatum et fratrum scripta a Sebastiano Kiełczewski, continuata a Nicolao Kostecki et ignoto auctore”; o osobie autora patrz także: BCzart rps nr 3652 III., „Numerus fratrum sub Domino Paulo Piasecio episcopo religionem Sanctam professarum”, s. 126–130 (*frater Sebastianus patria Kielcensis*); H. Kuna, *Z dziejów biblioteki klasztoru oo. cystersów w Mogile od jej założenia do początku XVIII wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” z. 89, Prace Bibliotekoznawcze t. 2: 1984 s. 57 przypis 45.

³² K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1841 s. 25. Autor przyjmuje datę translokacji na rok 1226.

³³ W. Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie jej klasztor cysterski – kościółek farny i kopiec Wandy*, „Biblioteka Krakowska” nr 10: 1899; S. Tomkiewicz, *Powiat krakowski*, „Tekka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej” t. 2 Kraków 1906 s. 135–193.

³⁴ T. Kawa, H. Leszczyński, *Kacice – Mogiła*, w: *Monasticon*, t. 2 s. 98–112.

³⁵ M. Zdank, *W sprawie procesu*, s. 85–118; Tenże, *Proces implantacji*, s. 515–549.

go³⁶, który dziś jest pracą przestarzałą i zawierającą szereg nieścisłości, szczególnie odnośnie do chronologii.

Na potrzebę przygotowania nowoczesnego ujęcia sylwetek i działalności opatów mogiłskich zwrócił już uwagę M. Zdanek³⁷. Niniejszy katalog będzie więc stanowił odpowiedź na ten postulat, jak i podstawę do dalszych badań nad średniowiecznymi dziejami klasztoru w Mogile.

Do sporządzenia tego opracowania wykorzystano istniejące już zestawienia opatów, z których najstarsze (XV-wieczne) należy do Jana Długosza³⁸. Kolejne nad wyraz obszerne informacje znajdujemy w XVI-wiecznej kronice opackiej Mikołaja z Krakowa. Jak pisał o nim W. Kętrzyński: *laciną władał słabo i niezręcznie, używając ciągle jednych i tych samych frazesów, ale i nad materialem [...] nie panował bo nie miał zmysłu krytycznego*³⁹. Dowiadujemy się z tekstu jego kroniki, że korzystał przynajmniej z dwóch katalogów oraz nekrologu klasztornego. Spis Długosza nie był mu znany. Szczególnie dane dotyczące wieku XIV wymagają tutaj komentarza. Autor opuszcza bowiem jednego z opatów i przesuwają rządy innych! Pergaminowy oryginał kroniki przechowywany jest w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, przekazany tam prawdopodobnie przez A. Przeździeckiego, który wykupił go ze zbiorów J. Muczkowskiego, po śmierci tegoż⁴⁰. Zawiera on także wizerunki wszystkich opatów (do roku 1505), co ciekawe również autorstwa Mikołaja. W. Kętrzyński znakomicie ujął to stwierdzając, że *obrazki te dowodzą, że Mikołaj z Krakowa był niewątpliwie lepszym malarzem aniżeli historykiem*⁴¹. Inne materiały

³⁶ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia i zasług opatów mogiłskich*, Kraków 1867.

³⁷ M. Z d a n e k, *Proces implantacji*, s. 520, przypis 16.

³⁸ Tekst zestawienia Długosza wymaga krytycznego opracowania z uwagi na różnice w układzie tekstu pomiędzy dostępnym wydaniem a autografem, co może prowadzić do jego błędnego odczytania, zob. Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, nr 197 k. 293; opis kodeksu zamieszcza I. P o l k o w s k i, *Katalog rękopisów kapitułowych*, cz. 1 *Kodexa rękopiśmienne 1–288*, Kraków 1884 s. 129; J. D ł u g o s z, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, t. 3 w: *Opera omnia*, t. 9 ed. A. P r z e ź d z i e c k i, Cracoviae 1864 s. 420–436.

³⁹ W. K ę t r z y ń s k i, Wstęp do krytycznego wydania *Kroniki* Mikołaja z Krakowa, MPH t. 6 s. 429.

⁴⁰ BCzart rps nr 3061 IV.

⁴¹ W. K ę t r z y ń s k i, Wstęp, s. 431.

odnajdujemy we wspomnianej już kronice S. Kiełczewskiego⁴². Zamięsza on w niej chociażby chronologiczne zestawienie zwierzchników podkrakowskiego konwentu, podając rok objęcia rządów i okres ich sprawowania (tak jak w katalogu Długosza)⁴³. Pomijając błędne ustalenie translokacji na rok 1222⁴⁴, następstwo kolejnych opatów, jak i graniczne daty ich rządów nieznacznie tylko odbiegają od obecnych ustaleń. Kiełczewski wyraźnie zaznacza pochodzenie niektórych z nich, wspomina o udziale Jana Stechira w obradach soborowych w Konstancji, uzyskania tam przezeń prawa do używania pontyfikaliów, czy patronatu nad kościołem św. Anny etc., czym podnosi wartość swojego dzieła. Krótkie życiorysy poszczególnych *ojców klasztoru* spisane jego ręką nie różnią się zbyt od tekstu Mikołaja, na którym autor z pewnością się wzorował. Nieco wcześniejsze *Żywoty opatów mogiłskich* (pierwszych 16) dedykowane opatowi Janowi Wężykowi (1616–1624)⁴⁵ nie wnoszą prawie żadnych nowych wiadomości. Zestawienie to błędnie ustala (z pewnością za Mikołajem) kolejność zwierzchników klasztoru oo. cystersów. Jako następcę opata Stefana występuje bowiem Mikołaj, a nie Jan. Po zapoznaniu się z tym tekstem wyjaśnia się także błąd popełniony przez J. Szujskiego, który w *Wiadomości historycznej o Mogile* umieścił rządy Mikołaja II w latach 1348–1369! Imiona poszczególnych opatów naniesiono w rękopisie na tekst wcześniejszy (najprawdopodobniej wymazany), przez co są one mało czytelne. Co ciekawe, dzieło to zawiera również wizerunki herbów poszczególnych *ojców klasztoru*, czego nie znajdujemy

⁴² Występuje on jako jeden z mnichów, wymieniony w składzie osobowym klasztoru za rządów opata Pawła Piaseckiego (1624–1649) również autora kroniki, tyle że wydarzeń końca wieku XVI i pierwszej połowy wieku XVII, a wydanej w Amsterdamie i Krakowie. Zob. przypis 31, także: K. H o s z o w s k i, *Obraz życia* s. 76–92; H. K u n a, *dz. cyt.*, s. 46.

⁴³ BCzart rps nr 3652 III, „Series abbatum ad Annos Christi accomodata assignato etiam tempore regiminis cuiusque”, s. 13.

⁴⁴ Tamże, rps nr 3652 III, „Introductio ad historiam Clarae Tumbae [...] De translatione eius in Mogilam”, s. 9 (*MCMXXII Mogilam translavit*).

⁴⁵ Tamże, rps nr 3062 IV, „Żywoty opatów mogiłskich dedykowane Janowi Wężykowi” (tytuł nadany przez A. P r z e ź d z i e c k i e g o) s. 4–19; o osobie opata patrz: BCzart rps nr 3652 III, (*Joannes Wężyk tertius Administrator Abbatiae Clarae Tumbae, Episcopus Praemyślensis, Poznaniensis, denique Gnezniensis Archiepiscopus*), s. 96–98; K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 71–75; *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821*, oprac. J. K o r y t k o w s k i, t. 3 Poznań 1889 s. 691–756.

w żadnym tego typu wcześniejszym, ani późniejszym opracowaniu. Heraldyka mogilska pozostaje wciąż kolejnym nierozpoznanym polem w dziejach klasztoru i z pewnością wymaga nowoczesnego omówienia. Innym ze źródeł jest klasztorna *Liber mortuorum*. Przechowywaną obecnie w opactwie, założono w wieku XVII, jednak wprowadzono doń informacje znacznie starsze, w tymienne daty śmierci opatów, których nie wymieniał nekrolog, z którego korzystał Mikołaj z Krakowa⁴⁶. Praca nad budową katalogu wykazała w wielu miejscach dyskusyjność tego zapisu.

Opierając się na tych źródłach oraz na zamieszczonym w *Monografii* dyplomatariuszu klasztornym przygotowanym przez E. Janotę⁴⁷, najnowszy jak dotąd poczet opatów wydał K. Hoszowski. Ze względu na swoistą skąpość materiału źródłowego jakim dysponował, jak i niekiedy z powodu jego błędnego odczytania opracowanie to zawiera wiele omyłek natury merytorycznej. Wystarczy przytoczyć tutaj wiadomość autora o udziale opata Stefana w koronacji Władysława Łokietka⁴⁸.

Na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat kilku opatów z omawianego przedziału czasowego (Piotr z Lubiąża, Engelbert, Jan I, Piotr Hirsberg, Paweł Paychbirner) doczekało się opracowania krótkich biogramów opublikowanych w *Polskim Słowniku Biograficznym* i *Encyklopedii Katolickiej* (Jan Taczel)⁴⁹. Wykorzystując przy opracowa-

⁴⁶ ACM rps nr 858; „Liber mortuorum omnium patrum fratrumque ordinis nec non parentum confratrum, sororum, benefactorum huius ordinis Cisterciensis”. Wyjątki z nekrologu opublikował W. Kętrzyński, *Excerpta e Libro Mortuorum Monasterii Mogilensis Ordinis Cisterciensis*, MPH t. 5 Lwów 1888 s. 806–813.

⁴⁷ KMog nr 1–160 (tylko dla omawianego okresu).

⁴⁸ Długosz w *Rocznikach* podaje bowiem, że w uroczystości tej uczestniczyli oparce arcybiskupa (*Ianislavus Gneznensis Archiepiscopus*) i dwóch biskupów (*Iohannes Muskata Cracoviensis, Domarathus Poznaniensis episcopis*) także opaci (*Thinziensis, Mogilnensis, Andrzejowiensis, Brzeszensis abbatibus in pluvialibus et mitris infulatis*), J. Długosz, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae, liber nonus, Varsoviae* 1978 s. 108. W tym wypadku *Mogilnensi* będzie oznaczało opata benedyktyńskiego Mogilna, który już wówczas, podobnie jak opat tyniecki posiadał prawo do używania pontyfikałów. Dlaczego Hoszowski nie wziął pod uwagę napiętej sytuacji panującej wówczas między dworem a klasztorem? Dlaczego nie zauważył tego, że opaci mogilscy nie dysponowali jeszcze wtedy biskupimi oznakami władzy? Takich pomyłek można jeszcze odnaleźć w jego opracowaniu co najmniej kilkanaście i to tylko dla okresu średniowiecza.

⁴⁹ S. Szczur, *Piotr z Lubiąża*, PSB t. 26 s. 407; Z. Kozłowska-Budkowska, *Engelbert*, PSB t. 6 s. 270; J. Kłoczowski, *Jan*, PSB t. 10 s. 434;

niu niniejszego katalogu poszerzaną w ciągu lat podstawę źródłową, należy przede wszystkim skorygować chronologię następstwa poszczególnych opatów. Mając na uwadze polemikę toczącą się nad budową katalogów dostojniczych, jak i zasady konstruowania katalogów opackich⁵⁰, autor przyjął następujące kryteria przy budowie zestawienia. Każdy biogram będzie zawierał graniczne daty sprawowania rządów, w tym wzmianki o pierwszym i ostatnim wystąpieniu w źródłach. Tam gdzie będzie to możliwe, podane zostanie pochodzenie oraz wykształcenie. Zaznaczone zostaną ponadto ważniejsze wydarzenia z dziejów opactwa. Zestawienie to bowiem ujmuje dzieje opactwa niejako poprzez biogramy opatów. Z uwagi na ograniczony rozmiar tej pracy, biogramy będą zawierać także odsyłacze do dalszej bazy dokumentowej dotyczącej pontyfikatu konkretnego opata (a uznanej przez autora za źródło poboczne).

II Katalog

1. Piotr z Lubiąża, 1222/25–3 lipca 1236 r. W 1222 r. przybywa wraz z grupą mnichów do Kacic z macierzystego opactwa w Lubiążu. Długosz za początek jego rządów przyjmuje rok 1220⁵¹; Mikołaj z Krakowa rok 1221⁵². Obaj są zgodni co do tego, że był on pierwszym zwierzchnikiem konwentu (*primus abbas*). Wcześniejsi autorzy

A. Cie sie l s k i, *Hirsberg Piotr*, PSB t. 9 s. 530–531; H. L e s z c z y ń s k i, *Piotr z Bieca*, PSB t. 26 s. 385; T e n ń e, *Paweł Paychbirner*, PSB t. 25 s. 368–369; J. D y l, *Jan Taczel z Raciborza*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7 szp. 941–942.

⁵⁰ Zob. A. R a d z i m i ń s k i, *W sprawie opracowania katalogów (spisów) prałatów i kanoników kapitul katedralnych w Polsce średniowiecznej*, w: *Christianitas et cultura Europae. Księga jubileuszowa prof. J. Kłoczowskiego*, cz. 1, red. H. G a p s k i, Lublin 1998 s. 133–136. *Katalog opatów tynieckich* opublikowany przez P. S c z a n i e c k i e g o (NP t. 49:1978 s. 1–244) stanowi podstawę do opracowania monografii klasztoru, ujmuje bowiem jego dzieje poprzez niezwykle szczegółowe biogramy opatów. Innym typem katalogu jest praca W. B u k o w s k i e g o, *Katalog opatów jędrzejowskich. Próba ustalenia chronologii*, w: *Cystersi w Polsce*, s. 179–204. Autor koncentruje się na ustaleniu właściwego następstwa poszczególnych ojców klasztoru. Nasz katalog czerpie zarówno z jednego, jak i drugiego typu. Autor precyzuje bowiem chronologię następstwa, jak i próbuje zarysować dzieje opactwa za rządów danego zwierzchnika.

⁵¹ LBen t. 3 s. 435.

⁵² *Chronicon*, s. 437.

opracowań dotyczących Mogiły przywołując datę 1221, a więc rok objęcia rządów przez Piotra, brali pod uwagę sam moment prawdopodobnego ukonstytuowania się konwentu. Przyjęta tu cezura wskazuje natomiast na fakt przybycia zakonników wraz z opatem do Kacic, a następnie ich translokacji do Mogiły.

Występuje w źródłach od 1222 do 1235 r.⁵³, w tym po raz pierwszy wymieniony z imienia w dyplomie z 3 maja 1228 r.⁵⁴ Urząd swój miał sprawować przez lat czternaście tj. do roku 1236⁵⁵. Datę tę potwierdza również Kiełczewski, jak i autor *Żywotów* ofiarowanych opatowi Janowi Wężykowi⁵⁶. Bowiem pierwszy znany dyplom pochodzący z tego roku wskazuje już na jego następcę⁵⁷.

Bullą z 9 czerwca 1228 r. papież Grzegorz IX poddaje klasztor mogiński opiece Stolicy Apostolskiej i zatwierdza jego posiadłości⁵⁸. Rządy Piotra przypadają na niezwykle trudny dla klasztoru okres, stąd też odgrywa on szczególnie ważną rolę w tworzeniu podstaw organizacji domeny klasztornej⁵⁹. Sytuację komplikowali wówczas krewni bpa Iwona Odrowąża, którzy starali się unieważnić po jego śmierci w roku 1229 poczynione przezeń nadania na rzecz klasztoru⁶⁰. Swój negatywny wpływ zaznaczały również zaburzenia polityczne związane z walką o tron krakowski po śmierci Leszka Białego. Warto też zaznaczyć, że w dniu 3 maja 1228 r. w Mogile w obecności opata Piotra, biskup pruski Chrystian dokonał pierwszych nadań w ziemi chełmińskiej na rzecz Zakonu Krzyżackiego⁶¹. Delegat Mogiły (może i sam

⁵³ KMog nr 2, nr 13.

⁵⁴ PrUB nr 65.

⁵⁵ *Chronicon*, s. 438.

⁵⁶ BCzart rps nr 3652 III s. 15; tamże, rps nr 3062 IV s. 4.

⁵⁷ KMog nr 14.

⁵⁸ ZDKK t. 1 nr 6.

⁵⁹ KMog nr 2–13; CDP t. 3 nr 12; KDM t. 2 nr 394, 426.

⁶⁰ Konflikt ten wygasł wraz ze zrzeczeniem się praw do włości klasztornych przez spadkobierców Wisława, patrz: KMog nr 12.

⁶¹ Zob. przypis 54; także: *Zbiór ogólny przywilejów i wspominków mazowieckich*, wyd. J. K. Kochanowski, Warszawa 1919 nr 255; T. Jasiński, *Okoliczności nadania ziemi chełmińskiej Krzyżakom w 1228 roku w świetle dokumentu łowickiego*, w: *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w 70. rocznicę urodzin*, red. Z. H. Nowak, Toruń 1992 s. 159–160; o osobie Chrystiana (identyfikowanego z opatem łekneńskim

Piotr) był obecny na Kapitule w roku 1232⁶². Nekrolog klasztorny podaje, że opat ten zmarł w dniu 3 lipca 1236 r.⁶³

2. Henryk, po 3 lipca 1236 – marzec (?) (1244 r.), najprawdopodobniej rodem z Francji⁶⁴, co potwierdza zapis w dziele S. Kiełczewskiego oraz w *Żywotach* dedykowanych Janowi Wężykowi⁶⁵. Milczy na ten temat Mikołaj. F. Winter zaznacza, że z pewnością był on Niemcem⁶⁶. Długosz mylnie wyznacza początek jego rządów na rok 1230⁶⁷. Zgodnie jednak z autorem *Kroniki* podaje, że miał on włączyć opactwem przez osiem lat (*sedit annis 8/prefuit annis VIII*)⁶⁸.

Występuje w dokumentach od 1236 do 2 marca 1244 r.⁶⁹ Za jego rządów na klasztor spada druzgocący najazd tatarski, który hamuje dynamiczny rozwój opactwa. Opat zostaje wówczas zwolniony z obowiązku uczestnictwa w Kapitule Generalnej, mającej odbyć się w roku 1242. Delegaci mogińscy byli w okresie jego pontyfikatu dwukrotnie obecni na kapitułach w latach 1238 i 1240⁷⁰. Pod koniec pontyfikatu Henryka opactwo uzyskuje od Bolesława Wstydliwego sześciomiesięczny przywilej immunitetowy⁷¹.

Gotfrydem) patrz: M. Łodyński, *Opat Gotfryd i biskup Chrystian*, KH t. 24: 1910 s. 98–120. Jeżeli przyjęlibyśmy hipotezę o identyczności tych dwu osób, jasną wówczas stałaby się obecność Chrystiana w Mogile. Łekno było bowiem również jednym z klasztorów cysterskich; K. Zielińska-Melkowska, *Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus (próba nowego spojrzenia)*, NP t. 83: 1994 s. 35–60.

⁶² H. Polaczówna, *Zapis Teodora Gryfity dla cystersów z 1196 r.*, „Archivum Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, Dział II t. 23: 1938 z. 1 s. 26.

⁶³ *Excerpta*, s. 808; BCzart, rps nr 3652 III s. 16.

⁶⁴ K. Hossowski, *Obraz życia*, s. 7.

⁶⁵ BCzart rps nr 3652 III s. 13, 17 (*quem natione Gallum*); tamże, rps nr 3062 IV s. 5.

⁶⁶ F. Winter, *Die Cistercienser des nordöstlichen Deutschlands*, t. 2 Gotha 1871 s. 397.

⁶⁷ LBen t. 3 s. 435.

⁶⁸ Tamże, s. 435; *Chronicon*, s. 438.

⁶⁹ KMog nr 14, nr 19.

⁷⁰ *Statuta Capitulum*, t. 1 s. 237; S. Staniszewski, *Trzynastowieczne napady mongolskie na klasztory cysterskie Małopolski i Śląska w świetle uchwał Kapituly Generalnej zakonu cystersów*, NP t. 96: 2001 s. 502–503; H. Polaczówna, *dz. cyt.*, s. 26.

⁷¹ Przywilej ten wystawiony w dniu 15 lipca 1243 r. przez Bolesława Wstydliwego dotyczył włości klasztornych: Prandocina, Sędowic, Wrocieryża i Bogucina. Obej-

Opat ten zmarł prawdopodobnie w marcu 1244 r. Zgodnie z przekazem *Kroniki* nie został wpisany do księgi zmarłych⁷². Być może jego śmierć nastąpiła z dala od klasztoru?

3. Gerard, marzec (?) 1244–22 stycznia 1250 r., prawdopodobnie Niemiec⁷³, na co wskazywałaby etymologia imienia, jak również wzmianka w *Żywotach* (*Gerardus Germanus*)⁷⁴. Po raz pierwszy występuje w dokumencie z 4 kwietnia 1244 r. (wymieniony z imienia), a ostatni raz 1 października tegoż roku⁷⁵. Okres jego rządów przypada na środkową fazę procesu konsolidacji opactwa, o czym świadczą chociażby nadania bpa krakowskiego Prędoty oraz otrzymanie *zdroju solnego* w Wieliczce dokumentem z 1 października 1244 r.⁷⁶ Błędnie określa okres jego rządów zarówno Długosz, jak i Hoszowski⁷⁷. Co dziwne, Mikołaj zachowuje właściwą chronologię, podobnie jak Kiełczewski i autor *Żywotów*, którzy z pewnością opierali się na jego *Kronice*⁷⁸. Skąd więc błąd autora XIX-wiecznego?

Gerard, według zapisu w klasztornej *Liber mortuorum*, umiera 22 stycznia (1250) r.⁷⁹

mował m. in. zwolnienie od budowy grodów, zwolnienie ludności z dóbr klasztor-nych od podległości niższym urzędnikom z zastrzeżeniem jurysdykcji dla księcia, wojewody lub kasztelana krakowskiego, potwierdzenie prawa stosowania ordaliów, zob. KMog nr 18.

⁷² *Chronicon*, s. 438 (*Hic non est scriptus in libro mortuorum*).

⁷³ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 8; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

⁷⁴ BCzart rps nr 3062 IV s. 6.

⁷⁵ KMog, nr 20, nr 21.

⁷⁶ Zob. L. Ł ę t o w s k i, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 1 Kraków 1852 s. 144–181; S. T r a w k o w s k i, *Prandota Odrowąż*, PSB t. 28 s. 447–452; KMog nr 21. Mowa tu o źródle solnym zwanym *Moristras*, zob. J. G r z e s i o w s k i, J. P i o t r o w i c z, *Sól małopolska w nadaniach i przywilejach dla klasztorów do początku XVI wieku. „Złoty okres” nadań soli dla klasztorów za rządów Bolesława Wstydlivego i likwidacja obciążeń żup krakowskich w latach 1277–78*, w: *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce*, t. 1, Krakowskie żupy solne na tle 1000 lecia dziejów Polski, red. A. D ł u g o s z, Wieliczka 1965 s. 106; J. W y r o z u m s k i, *Państwowa gospodarka solna w Polsce do schyłku XIV w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prace Historyczne 1968 z. 21 s. 64–65.

⁷⁷ LBen t. 3 s. 435 (*sedit annis 8*); K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 8. Autor przyjmuje koniec jego rządów na rok 1249.

⁷⁸ *Chronicon*, s. 438; BCzart rps nr 3652 III s. 18; tamże, rps nr 3062 IV s. 6.

⁷⁹ *Excerpta*, s. 807. Zob. także: CDP t. 3 nr 23.

4. Aleksander, po 22 stycznia 1250–1 lutego 1266 r., Niemiec⁸⁰. Poświadczany w dokumentach między 25 maja 1250, a 28 maja 1253 r.⁸¹ Opierając się jednak na zgodnym przekazie Długosza i Mikołaja z Krakowa⁸², jak również wiadomości, że przy konsekracji kościoła klasztorowego w dniu 5 maja 1266 r. brał udział już nowy opat⁸³ – ustalamy, że jego rządy trwały do początków tego roku. W 1253 r. klasztor otrzymuje bullę odpustową od papieża Innocentego IV. Odpust w wymiarze 100 dni za każdy dzień pracy przy budowie kościoła przysługiwał pokutującym i spowiadającym się⁸⁴. Wspomniane prace budowlane trwały być może jeszcze od ostatniego najazdu tatarskiego z końca marca 1241 r. Na klasztor spada jednak kolejny napad ordy (1260), wskutek którego śmierć miało ponieść kilku braci⁸⁵. Co ciekawe, zaznacza Hoszowski, opierając swój sąd na przekazie *Kroniki*, że Aleksander miał widzenie Stanisława ze Szczepanowa jako świętego na długo przed jego kanonizacją. W rzeczywistości Mikołaj podaje informację, ale tylko o kanonizacji biskupa Stanisława. Nie ma natomiast mowy o żadnym cudownym widzeniu⁸⁶. Aleksander umiera 1 lutego (1266) r.⁸⁷

5. Hartlipp, po 1 lutego 1266–23 maja 1277 r. Według przekazu Długosza pochodził z Krakowa⁸⁸. Przepuszczenie to można uznać za słuszne, jeżeli weźmiemy pod uwagę kontakty pomiędzy klasztorem

⁸⁰ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 8.

⁸¹ KMog nr 22, nr 26.

⁸² LBen t. 3 s. 435; *Chronicon*, s. 439.

⁸³ Przy imieniu następcy Aleksandra w tekście *Nomina abbatum* wyraźnie odnotowano (*Prandotha episcopus Cracoviensis dedicando ecclesiam*), zob. LBen t. 3 s. 435; I. K o ł o d z i e j c z y k, *dz. cyt.*, s. 47.

⁸⁴ KMog nr 26.

⁸⁵ Odnośnie do najazdu z roku 1260 zob. KDM t. 2 nr 457; odnośnie do konsekracji: I. K o ł o d z i e j c z y k, *Mogila – opactwo cystersów*, Kraków 1992 s. 47; E. Ł u ż y n i e c k a, *Architektura średniowiecznych klasztorów filiacji lubińskiej*, Wrocław 1995 s. 51; M. S z y m a, *Architektura kościoła cystersów w Mogile w XIII i XIV w. Fazy budowy i ich datowanie*, „Wiadomości konserwatorskie województwa krakowskiego” t. 7: 1997 s. 141–154.

⁸⁶ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 9; *Chronicon*, s. 439 (*Item huius eciam temporibus canonisatus est beatus martir Christi Stanislaus Cracoviensis episcopus*).

⁸⁷ *Excerpta*, s. 807; BCzart rps nr 3062 IV s. 7.

⁸⁸ LBen t. 3 s. 435; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

obsadzonym w okresie początkowym głównie przez mnichów niemieckich, a niemieckim patrycjatem krakowskim. Etymologia imienia także wskazuje na jego niemieckie pochodzenie.

Hartlipp poświadczony jest w dokumentach pomiędzy 5 maja 1266, a 17 stycznia 1276 r.⁸⁹ Jego staraniem, tuż po objęciu przezeń władzy biskup Prędota w obecności Bolesława Wstydlwego i jego żony Kingi, konsekrował kościół klasztorny (druga konsekracja odbyła się w roku 1505). Możemy przypuszczać, że tego samego dnia, tj. 5 maja książę ponowił przywilej immunitetowy wystawiony w 1243 r.⁹⁰ Z okresu rządów tego opata znanych jest siedem dyplomów, z których należy wyróżnić nadanie odpustów przez legata papieskiego Gwidona⁹¹ oraz otoczenie klasztoru opieką przez księcia krakowskiego Bolesława⁹². Długosz i Mikołaj podają, że sprawował on rządy przez lat jedenaście (*sedit annis 11/rexit annis XI*)⁹³. Umiera 23 lutego (1277) r.⁹⁴

6. Herman, po 23 lutego 1277–3 marca 1283 r., Niemiec⁹⁵. Zgodnie z przekazem Długosza i Mikołaja miał sprawować rządy przez lat sześć, tj. do roku 1283, potwierdza to także S. Kielczewski⁹⁶. Horszowski przyjmuje za początek jego rządów rok 1278⁹⁷. Z okresu sprawowania przez Hermana władzy opackiej znany jest tylko jeden dokument wystawiony przez Bolesława Wstydlwego 26 maja 1278 r.⁹⁸ Opat ten miał zestawić przy pomocy brata Ludwika (*per manus fra-*

⁸⁹ KMog nr 27, nr 33.

⁹⁰ Tamże, nr 27.

⁹¹ Tamże, nr 30.

⁹² Tamże, nr 32. Odnośnie do starań na uzyskiwanie przywilejów immunitetowych i lokacyjnych prawa niemieckiego w okresie oznaczonym przez M. Zdankę jako *reorganizacja domeny* (1273–1286) zob. S. Trawkowski, *Gospodarka wielkiej własności cysterskiej na Dolnym Śląsku w XIII wieku*, Warszawa 1959 s. 143–144; A. Gąsiorowski, *Ze studiów nad szerzeniem się tzw. prawa niemieckiego we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej (do roku 1333)*, Rhist t. 26:1960 s. 152–165.

⁹³ LBen t. 3 s. 435; *Chronicon*, s. 439.

⁹⁴ *Excerpta*, s. 807; BCzart rps nr 3652 III s. 20.

⁹⁵ K. Horszowski, *Obraz życia*, s. 11; F. Winteler, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

⁹⁶ LBen t. 3 s. 435 (*sedit annis 6*); *Chronicon*, s. 440 (*prefuit et rexit annis sex*).

⁹⁷ K. Horszowski, *Obraz życia*, s. 11.

⁹⁸ KMog nr 34. Dyplom ten dotyczył osadzania nowych osadników w Prandocinie na prawie niemieckim.

tris Ludovici) (może pisarza klasztornego?) księgę, czy też zbiór za-tytułowany *Nocturnale cantuale*⁹⁹. Według tradycji klasztornej umarł 3 marca (1283) r.¹⁰⁰

7. Engelbert, po 3 marca 1283 – kwiecień (?) 1288 r. Nadreńskie pochodzenie imienia wskazuje na prawdopodobną narodowość siódmego opata mogilskiego. Postaci, którą jak na schyłek wieku XIII, można uznać za co najmniej nietuzinkową. Występuje on w dokumentach między 25 kwietnia 1283, a 31 marca 1286 r.¹⁰¹ Długosz przypisuje mu rządy ośmioletnie, tj. do 1291 r.¹⁰² Jednak jak zaznacza Z. Kozłowska-Budkowa, z pewnością nie opiera się on na żadnym wiarygodnym źródle¹⁰³.

Engelbert uznawany jest za domniemanego autora drugiego żywota św. Jadwigi Śląskiej. W kwietniu 1288 r. zostaje *oddelegowany* przez opata lubiąskiego do Byszewa, gdzie obejmuje zwierzchnictwo nad tamtejszym klasztorem¹⁰⁴. Być może jego głównym zadaniem miało być wykonywanie polityki Lubiąża w Wielkopolsce?¹⁰⁵ W Mogile prawdopodobnie do 1290 r. miał miejsce *vacat*, stąd też wcześniejsi autorzy przedłużali jego rządy o dwa lata (tj. do 1290) zapomi-

⁹⁹ *Chronicon*, s. 440 (*Hic abbas Claretumbe comparavit librum «nocturnale cantuale» per manus fratris Ludovici scriptum*).

¹⁰⁰ *Excerpta*, s. 808.

¹⁰¹ KMog nr 35, 37; zob. także: F. Winteler, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

¹⁰² LBen t. 3 s. 435.

¹⁰³ Z. Kozłowska-Budkowa, *Engelbert*, s. 270.

¹⁰⁴ K. K. Jążdżewski, *Engelberci czy Engelbrt? W związku z autorem pierwszego żywota św. Jadwigi Śląskiej (druga połowa XIII wieku)*, w: *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, Poznań 1984 s. 190–194; D. Karczewski, *Tradycja fundacyjna klasztoru cystersów w Byszewie (Koronowie)*, w: *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, s. 304–311. *Anno 1288 Engilbertus [...] claustrum suum Byszoviense ut loco commodiori ad fluvium Brda, admigrans transluit*, G. Pobłocki, *Koronowo jego nazwy i początek*, „Zapiski TNT” t. 2: 1913 nr 9 s. 186. Pierwszy znany dokument, w którym Engelbert występuje jako opat byszewski (*nos Engelbertus abbas de Byssovia*) został wystawiony przez Przemysła II 23 kwietnia 1288 r., zob. KDW t. 2 nr 618; zob. także: PU nr 441. Co ciekawe, poprzedni opat byszewski według przekazu tamtejszej *Liber mortuorum* umiera 12 lipca 1288 r., *Series Abbatum Coenobii Byszoviensis seu Coronoviensis Ordinis Cisterciensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH t. 5 Lwów 1888 s. 815. Czy więc został on odsunięty z urzędu?

¹⁰⁵ W. Könighaus, *Stosunki cysterskiego opactwa w Lubiążu z jego filią w Byszewie (Koronowie) w okresie średniowiecza*, NP t. 96:2001 s. 79–88.

nając jakby o jego misji byszewskiej. W tamtejszym klasztorze prowadził on nad wyraz energiczną działalność: m. in. przenosi konwent do nowej siedziby w Koronowie, gdzie umiera prawdopodobnie 14 czerwca 1289 r.¹⁰⁶ Za jego rządów rozpoczyna się w Byszewie (Koronowie) szybki proces rozwoju uposażenia klasztoru¹⁰⁷. Inny kontekst ustrojowy wyklucza możliwość sprawowania przezeń rządów w dwóch opactwach jednocześnie. Wiemy natomiast, że podobne przypadki miały miejsce, ale dopiero w wieku XVI¹⁰⁸.

Nekrolog mogiński podaje jednak wcześniejszą datę śmierci Engelberta (tj. 5 kwietnia)¹⁰⁹. Jak zaznacza K. Zielińska-Melkowska, jeżeli Engelbert zmarł rzeczywiście w czerwcu 1289 r. w Koronowie, to wiadomość o jego zgonie mogła dotrzeć do Lubiąża, a zarazem i Mogiły dopiero w roku 1290, kiedy to opat lubiąski Teodoryk udał się tam na wybory nowego zwierzchnika klasztoru (stąd też zgodność źródeł mogińskich i lubiąskich)¹¹⁰.

8. Teodoryk, kwiecień 1288/90–3 czerwca 1305 r. Kolejny Niemiec na stolcu opackim w Mogile¹¹¹. Obejmuje rządy po prawdopodobnym *vacacie* spowodowanym odejściem jego poprzednika do

¹⁰⁶ *Series abbatum*, s. 815.

¹⁰⁷ Zob. CDP t. 2/2 nr 462; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, zebrał i wyd. B. Ulanowski, w: *Scriptores Rerum Polonicarum* t. 12, *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 4, Kraków 1888 nr 49 (pod datą 28 kwietnia 1288); R. Kozłowski, *Rozwój uposażenia klasztoru cysterskiego w Byszewie (Koronowie) do końca XIV w.*, BTN Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Seria C nr 12 Warszawa – Poznań 1972 s. 70–71, 148. Co ciekawe, autor ten przyjmuje jakoby Engelbert miał być mnichem lubiąskim.

¹⁰⁸ Opactwami mogińskim i wąchockim równocześnie zarządzał Andrzej Szpot (1547–1559), zob. K. Hoszowski, *Obraz życia*, s. 34–37; R. Plenkiewicz, *Opactwo cysterskie w Wąchocku*, PH t. 6: 1908 s. 26; *Matricularum Regni Poloniae Summaria, contextuit indicesque adiecit*, T. Wierzbowski, t. 4/1, Varsoviae 1910 nr 7199 (zatwierdzenie Andrzeja Szpota na stolcu opackim w Wąchocku); M. Borowski, *Z dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, Kielce 1998 s. 81–85; autorka zamieszcza w swojej pracy rekonstrukcję zaginionego zestawienia opatów wąchockich, *Antiquum Memoriale Monasterii Eiusdem Vanhocesium Abbatum*, gdzie czytamy: *Reverendissimus dominus Andreas Szpot ex clarissima Cignorum familia [...] primum quidem Wąchocensis, postea Clarae Tumbae abbas ...*, s. 171.

¹⁰⁹ *Excerpta*, s. 808.

¹¹⁰ K. Zielińska-Melkowska, *Opat byszewsko-koronowski Engelbert*, NP t. 96:2001 s. 33–60.

¹¹¹ K. Hoszowski, *Obraz życia*, s. 12; F. Wintler, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

klasztoru w Byszewie. Pomiędzy rokiem 1288, a 1290 nie znajdujemy żadnych śladów działalności tego opata, stąd też możemy mniemać o zaistniałej przerwie w rządach. Warto tutaj nadmienić, że w tym samym okresie rządy w Lubiążu sprawował również Teodoryk – jeden z najwybitniejszych tamtejszych opatów. Lubiąska macierz osiąga wówczas szczyt rozwoju terytorialnego. Engelbert miał być natomiast jego *prawą ręką*¹¹².

Długość wyznacza początki rządów Teodoryka na rok 1291¹¹³, co jest zgodne z jego pierwszym wystąpieniem w zachowanej bazie źródłowej. *Kronika* podaje natomiast, że sprawował on władzę opacką w latach 1290–1304¹¹⁴.

Występuje w dokumentach między 29 września 1291, a 7 grudnia 1304 r.¹¹⁵ Przywileje Wacława II, z których pierwszy został wydany 22 grudnia 1291 r. w Pradze¹¹⁶, prawdopodobnie na ręce przebywającego tam wówczas Teodoryka, dość wyraźnie świadczą, że klasztor mogiński stał w grupie duchowieństwa krakowskiego otwierającego rządy czeskie, co znajduje potwierdzenie także u autora *Żywotów*¹¹⁷. Wspomniany powyżej transumpt dokumentu Leszka Białego stanowił apogeum w rozwoju immunitetu klasztoru¹¹⁸. Znaalezienie opiekunów w osobach Wacława czeskiego, księcia cieszyń-

¹¹² K. K. J a z d z e w s k i, *dz. cyt.*, s. 193 przypis 26; tam dalsza literatura; T e g o z, *Lubiąż. Losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*, Wrocław 1992 s. 47–49.

¹¹³ LBen t. 3 s. 435.

¹¹⁴ *Chronicon*, s. 441–442.

¹¹⁵ KMog nr 39, 46.

¹¹⁶ Tamże, nr 40.

¹¹⁷ BCzart rps nr 3062 IV s. 11; B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931 s. 127–132; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987 s. 84; A. Barcik, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*, Katowice 1992 s. 111–112. Na stanowisko opatów mogińskich w sporze o tron krakowski, jak i późniejsze opowiedzenie się w obozie przeciwników Łokietka zwrócił uwagę dopiero S. Gawałtas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 1996 s. 94.

¹¹⁸ KMog nr 4. Przywilej ten obejmował m. in. zwolnienie od budowy grodów, stróży i goszczenia jej poborców, wszelkich ciężarów wobec kasztelanów, wojewodów, sędziów, za wyjątkiem sądu monarszego.

skiego Mieszka oraz biskupa krakowskiego Jana Muskaty znacznie polepszyło pozycję klasztoru na arenie małopolskiej¹¹⁹. Potwierdzenie przywilejów opactwa bullą Bonifacego VIII z 11 marca 1303 r. symbolicznie wieńczyło okres rozwoju klasztoru w wieku XIII¹²⁰. Wcześniej ten sam papież uwolnił od dziesięcin klasztory cysterskie oraz kolonistów w posiadłościach klasztornych oddanych na kolonizację¹²¹.

Teodoryk zmarł 3 czerwca (1305) r.¹²²

9. Krystyn, po 3 czerwca 1305–28 lutego 1319 r., miał prawdopodobnie pochodzić z Saksonii¹²³. Długosz mylnie przypisuje koniec jego rządów na rok 1323/24¹²⁴. Mikołaj z Krakowa w sposób bardziej konkretny ustala, że pełnił on funkcję opata w latach 1304–1319¹²⁵. Poświadczony jest w dokumentach między 1 sierpnia 1312 a 25 maja 1315 r.¹²⁶ *Kronika* wspomina, że w roku 1317 biskup krakowski Jan Muskata miał przekazać w darze klasztorowi bogato zdobioną biblię¹²⁷. Ponadto jej autor błędnie podaje, że Krystyn zorganizował w Mogile uroczystości pogrzebowe biskupa Muskaty. Jak przypomina W. Kętrzyński, ustęp ten został przekreślony w rękopisie *Kroniki* i opatrzone słowem *falsus*¹²⁸. Biskup umiera bowiem w roku 1320¹²⁹,

¹¹⁹ Zob. T. Nowakowski, *Krakowska kapituła katedralna wobec panowania Przemysławów latach 1292–1306*, PH t. 82:1991 s. 1–32; Tegoż, *Polityka biskupów krakowskich w końcu XIII wieku (Prokop i Muskata)*, NP t. 75:1991 s. 13–25; Tenże, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992 s. 83–87; J. Rajman, *Mieszko (1251/1252–1315)*, PLB, s. 779–781.

¹²⁰ Zob. ZDKK t. 1 nr 16; BP t. 1 nr 969.

¹²¹ KArchiw nr 45.

¹²² *Excerpta*, s. 811.

¹²³ K. Hossowski, *Obraz życia*, s. 12.

¹²⁴ LBen t. 3 s. 435.

¹²⁵ *Chronicon*, s. 442–443.

¹²⁶ KMog nr 47, 49.

¹²⁷ *Chronicon*, s. 442; T. Pietras, *Krwawy wilk z pastorałem. Biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2002 s. 148.

¹²⁸ *Chronicon*, s. 442.

¹²⁹ Fakt ten wymienia *Rocznik kapituły krakowskiej* (redakcja świętokrzyska, dominikańska, franciszkańska, jędrzejowska), MPH sn t. 5 s. 65, 101, 114, 298, 305.

natomiast Krystyn 28 lutego 1319 r.¹³⁰ Skąd więc ta niezgodność przekazu? Przecież autor *Kroniki* korzystał z nekrologu klasztornego.

Pontyfikat tego opata kończy okres rządów cudzoziemskich w opactwie mogilskim.

10. Stefan, po 28 lutego 1319–10 października 1329 r. Zgodnie z przekazem Długosza pochodził z Krakowa¹³¹. Według tradycji klasztornej pierwszy Polak piastujący tę godność. Wskazuje na to notatka przy rycinie w oryginale *Kroniki* – *primus Polonus*, w dziele S. Kiełczewskiego dwukrotnie zanotowano natomiast *primo ex Polonis*¹³². Nie wiedzieć czemu autorzy *Monasticonu* ustalają jego rządy na lata 1309–1319, co wyraźnie przeczy przekazom dokumentów¹³³. Stefan występuje bowiem w źródłach między 24 maja 1319, a 25 czerwca 1329 r.¹³⁴ Błędnie uważany za jednego z uczestników koronacji Władysława Łokietka. Hoszowski mylnie odczytuje tutaj zapis Długosza (*Mogilnensi* tj. mogileński, a nie mogilski!)¹³⁵. Wiemy natomiast o jego uczestnictwie w wiecu żarnowieckim z czerwca 1319 r., na którym omawiano kwestię ewentualnej koronacji Łokietka¹³⁶. Przekaz *Rocznika kapituły krakowskiej* wskazuje, że uroczystości pogrzebowe biskupa Muskaty odbyły się właśnie za rządów tego opata¹³⁷. Odegrał on ponadto niezwykle ważną rolę w sporze z klasztorem tynieckim o prawo patronatu nad kościołem w Woźnikach; wagę tego faktu podkreśla chociażby późniejsza wzmianka w *Żywotach*¹³⁸. Miał także uzyskać od papieża Jana XXII potwierdzenie wszystkich wcześniej otrzymanych przywilejów¹³⁹. Jego osoba pojawia się w aktach *Kame-*

¹³⁰ *Excerpta*, s. 807.

¹³¹ LBen t. 3 s. 435.

¹³² *Chronicon*, s. 443; BCzart rps nr 3652 III s. 13, 25.

¹³³ T. Kawa, H. Leszczyński, *dz. cyt.*, s. 103.

¹³⁴ KMog nr 50, 57

¹³⁵ K. Hossowski, *Obraz życia*, s. 13; zob. także przypis 48.

¹³⁶ J. Bierniak, *Wiec ogólnopolski w Żarnowie 3–7 czerwca 1319 r., a geneza koronacji Władysława Łokietka*, PH t. 64:1973 s. 475.

¹³⁷ Zob. przypis 129; W. Abraham, *Sprawa Muskaty*, RAU Seria II t. 5 (30): 1894 s. 168–169; J. Wyrozumski, *Muskata Jan*, PSB t. 22 s. 295; T. Pietras, *dz. cyt.*, s. 116–117.

¹³⁸ ZDKK t. 1 nr 31–33; BCzart rps nr 3062 IV s. 13.

¹³⁹ ZDKK t. 1 nr 34.

ry *Apostolskiej*¹⁴⁰ oraz jako promotora kandydatów na rezerwacje pa-pieskie¹⁴¹. Co ciekawe, za rządów tego opata uwidacznia się funkcja notariatu publicznego. Notariusz Jan z Gostynia widymuje chociażby bullę papieską zlecającą rozsądzenie sporu Mogiły z Tyńcem¹⁴².

Stefan umarł 10 października 1329 r.¹⁴³

11. Jan, po 10 października 1329 – 18 maja 1356 r. Jego przeszło dwudziestosiedmioletnie rządy stanowią najdłuższy pontyfikat w okresie średniowiecznych dziejów podkrakowskiego konwentu. Pochodził prawdopodobnie z Pomorza¹⁴⁴. Nazwany przez Macieja Kwaśniewicza *Scirinius*. Stąd też możemy mniemać, że jego domem macierzystym był Szczyrzyc, gdzie odbył nowicjat i skąd przybył do Mogiły¹⁴⁵.

Poświadczony w dokumentach między 5 listopada 1329, a 16 kwietnia 1356 r.¹⁴⁶ Długosz przy jego imieniu notuje jedynie (zresztą błędnie) datę początku jego rządów, określając ją na rok 1339¹⁴⁷. Podobnie postępuje Mikołaj, umieszczając Jana jako dwunastego opata (1331–1356). Rządy w latach 1330–1331 miał sprawować

¹⁴⁰ MPV t. 1 s. 118, 188.

¹⁴¹ VMPL t. 1 nr 311, 392, 403, 415; MPV t. 3 nr 180, 205, 208, 214, 225–226, 247.

¹⁴² ZDKK t. 1 nr 32; K. Skupieński, *Czy klasztory wpływały na rozwój notariatu publicznego w Polsce do początków XV wieku?* w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, s. 521; Tegoż, *Funkcje małopolskich dokumentów w sprawach prywatno-prawnych do roku 1306*, Lublin 1990 s. 92; Tegoż, *Notariat publiczny w Polsce średniowiecznej*, Lublin 2002 s. 40. W kilku dyplomach znanych z dyplomatarusza mogińskiego pojawiają się osoby notariuszy publicznych związanych ze środowiskiem duchowieństwa krakowskiego, zob. K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1987 Aneks II nr 14, 47, 76–77.

¹⁴³ *Excerpta*, s. 813.

¹⁴⁴ J. Kłoczowski, *Jan*, s. 434.

¹⁴⁵ *Tamże*, s. 434; BCzart rps nr 3652 III s. 26 (*a Matthia Kwazniewicz Scirinius dictus*). Wzmiankę tą potwierdza również autor *Żywotów*, z tym że umieszcza go błędnie w latach 1331–1348: BCzart rps nr 3062 IV s. 15 (*Joannes Polonus Sciricis*); K. Hossowski, *Obraz życia*, s. 14; ACM rps nr 68 „Inwentarz klasztoru księży cystersów w Mogile spisany na mocy rozporządzenia c. k. Namiestnictwa wydanego we Lwowie na dniu 6tym lutego 1870 roku”, s. 34.

¹⁴⁶ MPV t. 3 nr 254; BP t. 2 nr 774.

¹⁴⁷ LBen t. 3 s. 435.

Mikołaj, którego dokumenty wyraźnie poświadczają jako następcę Jana¹⁴⁸.

Był on bliskim współpracownikiem Kazimierza Wielkiego, na co wskazuje szereg dyplomów z lat 1334–1356 wystawionych na rzecz klasztoru w kancelarii monarszej¹⁴⁹. Pierwszy z nich to przyznanie opactwu pięciu jatek w Bochni wyrokiem w sporze z tamtejszymi mieszczanami¹⁵⁰. Potwierdzono wówczas także wcześniejsze przywileje immunitetowe Bolesława Wstydliwego i Leszka Czarnego¹⁵¹. W latach 1344–1345 opat mogiński procesuje się z księciem oświęcimskim Janem o prawo własności do wsi Woźniki i Żygodowice. Stojący po stronie klasztoru biskup krakowski Jan Grot nałożył na księcia klątwę, co szybko przesądziło o zakończeniu sporu¹⁵². W tymże 1344 r. Jan został mianowany wraz z arcybiskupem gnieźnieńskim Jarosławem ze Skotnik Bogorią oraz opatem chabsdorwskim konserwatorem praw klasztoru tynieckiego¹⁵³. We wrześniu 1339 r. przebywa w Warszawie, gdzie wraz z opatem sulejowskim Wilhelmem bierze udział w końcowej fazie procesu z Zakonem Krzyżackim¹⁵⁴. Prowadzi także spór z klasztorem klarysek w Starym Sączu, o czym przypomina rozsądzająca bulla Benedykta XII ze stycz-

¹⁴⁸ *Chronicon*, s. 444–447.

¹⁴⁹ KMog nr 58, 60–61, 67, 69, 71–72; ZDM t. 1 nr 60, 63–64, 70–74.

¹⁵⁰ KMog nr 58.

¹⁵¹ *Tamże*, nr 61.

¹⁵² *Tamże*, nr 63; J. Rajman, *Jan I Scholastyk*, PLB s. 785–786.

¹⁵³ KTyń nr 60.

¹⁵⁴ Tzw. proces warszawsko–uniejewski był największym przewodem sądowym polsko–krzyżackim. Na zjeździe w dniach 11–14 marca 1339 r. cystersi mogińscy byli nieobecni. Opat Jan pojawia się dopiero w dniu 15 września, kiedy w warszawskim kościele św. Jana Chrzciciela ogłoszono wyrok ostateczny. Zob. J. Bierniak, *Środowisko świadków procesu polsko–krzyżackiego z 1339 r.*, w: *Genealogia – kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, Toruń 1989 s. 5; Tegoż, *Przebieg procesu polsko–krzyżackiego z 1339 roku*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1993 z. 23 s. 5–22; Tegoż, *Udział duchowieństwa zakonnego w procesie warszawsko – uniejowskim w 1339 roku*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, s. 475, 488. KDW t. 2 nr 1192 (tekst wyroku z dnia 15 września 1339 r., zawiera imiona obu obecnych opatów: *fratre Guillelmo de Suleow, fratre Iohanne de Mogila abbatibus*); *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque cruciferorum, B Res Acta Varsoviae A° 1339*, t. 1 wyd. 2 Posnaniae 1890 s. 141; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. IX Warszawa 1975 s. 261–262.

nia 1341 r.¹⁵⁵ Wymieniony jest także jako kolektor z ramienia papieża do zbierania specjalnej dziesięciny z beneficjów kościelnych we wszystkich diecezjach, za wyjątkiem wrocławskiej, na potrzeby walk króla Kazimierza z *niewiernymi*¹⁵⁶. W 1343 r. mianowany konserwatorem praw biskupstwa wrocławskiego¹⁵⁷.

W listopadzie 1347 r. konsekrowano w Mogile kościół pod wezwaniem św. Bartłomieja, a w 1349 dokończono budowę świątyni konwentualnej, którą poświęcono w maju 1266 r.¹⁵⁸ 26 grudnia 1351 r. opat Jan przyjmuje w klasztorze Kazimierza Wielkiego. Już w roku 1353 występuje on z tytułem kapelana królewskiego¹⁵⁹. Pojawia się ponadto wielokrotnie jako promotor na rezerwacje papieskie¹⁶⁰. Informowano go również o wakujących beneficjach kościelnych¹⁶¹. 20 lutego 1338 r. Benedykt XII informuje opatów Mogiły i Tyńca, jak postępować wobec zakonników porzucających życie we wspólnocie¹⁶².

Jak podaje nekrolog klasztorny, opat Jan umiera 18 maja (1356) r.¹⁶³

¹⁵⁵ BP t. 1 nr 1904.

¹⁵⁶ VMPL t. 1 nr 604; MPV t. 1 nr 214 (sub data 1 Dec. 1343); J. P t a ś n i k, *Kolektorzy kamery apostolskiej w Polsce piastowskiej*, RAU Seria II t. 25 (50): 1907 s. 72–73.

¹⁵⁷ W. A b r a h a m, *Sprawozdania (II) z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/7 i 1897/8. O materiałach do dziejów Polski w wiekach średnich*, Archiwum Komisji Historycznej, t. 9 Kraków 1902 s. 57.

¹⁵⁸ ACM rps nr 27 „Bullae et indulta summorum Pontificum ab Alberto Joanne Jędrziszewicz scripta”, s. 102–103; KMog nr 65 (uroczystość ta miała miejsce 2 listopada), *Jana Długosza Roczniki*, ks. IX s. 325; I. K o ł o d z i e j c z y k, *dz. cyt.*, s. 48; E. Ł u z y n i e c k a, *dz. cyt.*, s. 81 (odnośnie do nadań kazimierzowskich na odbudowę klasztoru).

¹⁵⁹ A. G a s i o r o w s k i, *Itinerarium Kazimierza Wielkiego. Materiały*, Rhist t. 64: 1998 s. 187; KMog nr 64 i 69 (*nostris fidelis capellani Iohannis, abbatis Claretumbae*).

¹⁶⁰ MVB t. 1 nr 46; MPV t. 3 nr 278, 284, 286, 290; BP t. 1 nr 1583, 1612, 1648; t. 2 nr 143, 633, 715, 762.

¹⁶¹ VMPL t. 1 nr 452, 558; MVB t. 1 nr 66, 69, 858; MPV t. 3 nr 256, 258, 264, 267, 277, 285, 295, 367; BP t. 1 nr 1641, 1771; t. 2 nr 48, 228, 486. Politykę beneficjalną papieża w wieku XIV omawia szczegółowo S. S z c z u r, *Annaty papieskie w Polsce w XIV wieku*, Kraków 1995 s. 15–26; T e g o Ź, *Prokuratorzy spraw polskich w kurii papieskiej w XIV wieku*, w: *Genealogia – władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. R a d z i m i ń s k i, J. W r o n i s z e w s k i, Toruń 1999 s. 251–252 (mowa jest o dwóch suplikach Kazimierza Wielkiego, w których pojawia się osoba opata mogińskiego, MPV t. 3 nr 399–400).

¹⁶² KTyń nr 58.

¹⁶³ *Excerpta*, s. 810; BCzart rps nr 3652 III s. 26. Zob. także: VMPL t. 1 nr 478;

12. Mikołaj, po 18 maja 1356 – po 4 lipca 1375 r. W *Kronice Mikołaja* niewłaściwie umieszczony w latach 1330–1331 jako poprzednik Jana, podobnie zresztą czyni autor *Żywotów*¹⁶⁴. Długosz prawidłowo przyjmuje daty jego rządów na lata 1356–1375¹⁶⁵. Z kolei J. Szujski, zupełnie bezpodstawnie umieszcza go w latach 1348–1369, co można wyjaśnić jego błędnym odczytaniem wspomnianych *Żywotów*, gdzie w tym przedziale czasowym występuje Mikołaj II¹⁶⁶.

Występuje on w dokumentach między 17 września 1356, a 4 lipca 1375 r.¹⁶⁷

A. Naruszewicz w swojej *Historii* błędnie ustala, jakoby Mikołaj wraz z arcybiskupem gnieźnieńskim Janisławem i poznańskim Domaratem miał wchodzić w skład komisji orzekającej w procesie Władysława Łokietka z Zakonem Krzyżackim (1319)¹⁶⁸. Wcześniej jednak M. Dogiel wyjaśnia, że w skład tej komisji wchodził rzeczywiście Mikołaj, ale opat benedyktyńskiego Mogiła¹⁶⁹! W znanych nam dyplomach (z okresu jego rządów) powraca sprawa księcia oświęcimskiego Jana, który najwidoczniej przymuszony wcześniejszą klątwą uwalnia posiadłości klasztorne: Woźniki i Żygodowice od niektórych ciężarów¹⁷⁰. W 1362 r. klasztor kupuje w Krakowie dom przy ulicy Świńskiej (obecnie św. Tomasza)¹⁷¹, a w 1369 r. Kazimierz Wielki uwalnia od opłat domy i place w Krakowie należące do opactwa¹⁷². Szereg bulli papieskich wskazuje, że Mikołaj podobnie jak i jego dwaj poprzednicy występował jako promotor na rezerwacje pa-

KTyń nr 56; MVB t. 1 nr 104; t. 2 nr 286; W. A b r a h a m, *Sprawozdania (II)*, s. 48; KArchiv s. XIII nr 8–9; MPV t. 3 nr 433.

¹⁶⁴ *Chronicon*, s. 444–445; BCzart rps nr 3062 IV s. 14.

¹⁶⁵ LBen t. 3 s. 435.

¹⁶⁶ J. S z u j s k i, *dz. cyt.*, s. 15; BCzart rps nr 3062 IV s. 16.

¹⁶⁷ BP t. 2 nr 790; MVB t. 2 nr 484; KDM t. 1 nr 327.

¹⁶⁸ A. N a r u s z e w i c z, *Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa. Panowanie Piastów*, t. 5 Warszawa 1803 s. 287.

¹⁶⁹ M. D o g i e l, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, t. 4 Vilnae 1764 s. 43–44.

¹⁷⁰ KMog nr 75.

¹⁷¹ Tamże, nr 78; S. T o m k i e w i c z, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów*, „Biblioteka Krakowska” nr 63–64: 1926 s. 100–107.

¹⁷² Tamże, nr 84.

pieskie¹⁷³, otrzymywał on także informacje dotyczące się wakujących beneficjów kościelnych¹⁷⁴. W 1371 r. mianowany zostaje konserwatorem praw dla diecezji i miasta Wrocławia¹⁷⁵. Umiera 21 marca (1376) r.¹⁷⁶ Jeszcze w dokumencie sądu ziemskiego krakowskiego z 4 lipca 1375 r. Mikołaj występuje jako opat. Dyplom z 27 sierpnia tegoż roku wymienia już jego następcę. Datę śmierci podaną w klasztorным nekrologu możemy więc prawdopodobnie odnieść do roku następnego. Warto jednak zaznaczyć, że zapis w *Liber mortuorum* pochodzi z wieku XVII. Jego wiarygodność można więc podać dyskusji.

13. Piotr Lipko, po 4 lipca 1375 – po 4 października 1389 r., miał pochodzić ze Śląska. *Gente Sylesius* – pisał S. Kiełczewski¹⁷⁷. Mikołaj z Krakowa przypisuje mu rządy aż dwudziestosiedmioletnie (1370–1398), co wyraźnie pozostaje w sprzeczności z przekazem zachowanej bazy dokumentowej¹⁷⁸. Podobnie postępuje autor *Żywotów*¹⁷⁹.

Występuje on w dyplomach między 27 sierpnia 1375 a 4 października 1389 r. (dyplom z 13 grudnia 1390 r. wyraźnie zaznacza, że Piotr nie żył już od pewnego czasu: *dominus Petrus olim*¹⁸⁰). Za jego rządów w znaczny sposób poszerzona została domena klasztorna¹⁸¹. 10 maja 1377 r. biskup krakowski Florian transumuje dokument Wisława i Iwona Odrowążów z 1222 r. dotyczący pierwotnego uposażenia klasztoru¹⁸². 20 lipca 1379 r. kustosz katedralny Zbigniew

¹⁷³ VMPL t. 1 nr 384, 904; MPV t. 3 nr 400, 444; MVB t. 4 nr 135, 147; BP t. 2 nr 846, 847, 1037, 1182.

¹⁷⁴ VMPL t. 1 940, 956; MVB t. 2 nr 484; MPV t. 3 nr 399, 433; BP t. 2 nr 1143, 1728, 2077, 2094, 2124, 2131, 2178.

¹⁷⁵ W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 116.

¹⁷⁶ *Excerpta*, s. 808; BCzart rps nr 3652 III s. 27. Zob. także: W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 111; ZDM t. 1 nr 82, 92, 99; KA rchiv nr 92, 102, MVB t. 4 nr 359; BP t. 2 nr 1002, 1026, 1178, 2021.

¹⁷⁷ BCzart rps nr 3652 III s. 28; K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 17.

¹⁷⁸ *Chronicon*, s. 448–451.

¹⁷⁹ BCzart rps nr 3062 IV s. 17.

¹⁸⁰ MVB t. 4 nr 1028; KDmK t. 1 nr 71; także: KMog nr 101.

¹⁸¹ KMog nr 89, 94, 96, 98, 100.

¹⁸² KDKK t. 2 nr 298.

widymował 3 bulle papieskie przedłożone mu przez Jana z Bolesławia – klucznika klasztornego. Pierwsza z nich dotyczyła zakazu pozrywania członków zakonu cystersów przed synody i sądy biskupie. Kolejne dwie mówiły, że opactwa cysterskie nie są zobowiązane do odstępowania części swych dóbr świeckim prałatom, oraz że świadczona na rzecz Stolicy Apostolskiej mogą być od nich pobierane jedynie na specjalne polecenie¹⁸³. Odnośnie do zwolnień, najważniejszym uzyskanym w okresie pontyfikatu Piotra jest przywilej Władysława Jagiełły z 29 lipca 1386 r. znoszący opłaty od drzewa spławianego Wisłą na rzecz klasztoru¹⁸⁴.

Za rządów Piotra, mnich Jan Wartenberg napisał dzieło teologiczne: *Horologium sapientie*, oraz traktat o kontaktach Bernarda z Clairvaux z jego byłym uczniem, papieżem Eugeniuszem III *De consideratione beati Bernhardi ad Eugenium papam*¹⁸⁵. Opat ten występuje także jako kolektor podatku na ogólne potrzeby zakonu¹⁸⁶. W okresie jego pontyfikatu w Mogile czterokrotnie przebywał król Władysław Jagiełło¹⁸⁷. Z kancelarią mogilską współpracował wówczas notariusz publiczny – mistrz Mikołaj Wiśliczka znany także z pracy dla cystersów ze Szczyrzyca, dominikanów i klarysek krakowskich, bożogrobców z Miechowa, norbertanek ze Zwierzyńca i benedyktyńców z Tyńca¹⁸⁸.

¹⁸³ ZDKK t. 1 nr 75. Wymienione bulle zostały wydane przez: Innocentego IV, Lyon, 6 czerwca 1245; Grzegorza IX, Lateran, 11 stycznia 1228; Urbana IV, Viterbo, 26 maja 1262 r.

¹⁸⁴ KMog nr 97.

¹⁸⁵ *Chronicon*, s. 449 (*hunc eciam abbatem scriptus est liber pulcher, qui intitulatur Horologium sapientie anno ipsius primo per manus fratris Iohannis Wartyenberg nec non quinque libri „De consideratione beati Bernhardi ad Eugenium papam”*); fakt ten potwierdza również Kiełczewski, patrz: BCzart rps nr 3652 III s. 28.

¹⁸⁶ BP t. 3 nr 38.

¹⁸⁷ A. G ą s i o r o w s k i, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa 1972 s. 31–32; monarcha miał bawić w klasztorze 5 maja 1388, 9 i 17 maja 1389 oraz 15 sierpnia tegoż roku. Rolę Władysława Jagiełły jako protektora opactwa mogilskiego podkreśla J. K r z y ż a n i a k o w a, *Władysław II Jagiełło wobec klasztorów cysterskich w Królestwie Polskim*, NP t. 83:1994 s. 94–123.

¹⁸⁸ Zob. K. S k u p i e ń s k i, *Czy klasztory wpływały na rozwój notariatu publicznego*, s. 525. O działalności Mikołaja z Wiślicy zob. KDM t. 1 nr 363–364; KDmK t. 1 nr 67–68, 71; ZDM t. 1 nr 183; ZDKK t. 1 nr 75; także: A. K o t e r w a, *Działalność dyplomatyczna skryptorium klasztoru w Tyńcu. Ze studiów nad dokumentem średniowiecznym w Polsce*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 683 Historia nr

Podana w nekrologu klasztornym data śmierci (19 września) może odnosić się najprawdopodobniej do roku 1390¹⁸⁹. Mając jednak na uwadze późniejszy *wstrząs personalny* na tronie opackim, należy podważyć w tym miejscu wiarygodność zapisu z *Liber mortuorum*.

13 a. Franciszek, po 4 października 1389–28 marca 1390 r. (?), cysters lubiąski. Po śmierci Piotra wdziera się na stolec opacki i samowolnie obejmuje rządy. Złożony z urzędu jako apostata i obłożony klątwą przez papieża Bonifacego IX bullą z 28 marca (1397) r. (*per obitum Petri abbatis vacante, de persona Francisci Petri monachi monasterii de Lubens dicti ordinis dudum a papa facta de persona tempore provisionis tamquam apostata et sententia excommunicationis, revocatur*)¹⁹⁰.

S. Kuraś niewłaściwie przyjmuje tutaj datę wydania rozporządzenia na ósmy rok pontyfikatu tego papieża (tj. 1397). Zachowana baza dokumentowa wyraźnie podaje, że rządy sprawował już wówczas Mikołaj II¹⁹¹. Stąd też możemy słusznie przyjąć za J. Fijałkiem, że dokument ten odnosi się do pierwszego roku pontyfikatu Bonifacego IX (tj. 1390)¹⁹².

Bulla ta jest jedyną wzmianką odnoszącą się do osoby Franciszka¹⁹³. Kronikarze mogiłscy milczą o tym, jakże niechlubnym epizodzie z dziejów opactwa. Być może chciano w ten sposób zachować

42:1984 s. 141; E. P o t k o w s k i, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984 s. 86, 195–196 (o jego księgozbiorze); *Cracovia Artificium. Supplementa*, wybrał i objaśnił B. P r z y b y s z e w s k i, Wrocław 1985 nr 10 s. 19.

¹⁸⁹ *Excerpta*, s. 812; W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 78; KArchiw s. XIV nr 14; BP t. 2 nr 2334; KDW t. 3 nr 1836, 1842; ZDM t. 6 nr 1558.

¹⁹⁰ BP t. 3 nr 482 (sub data 28 Mar. 1397); W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 140.

¹⁹¹ Pierwszy znany dyplom, w którym Mikołaj (poświadczony z imienia) występuje jako opat mogiłski, wystawiony został w Koprzywnicy 13 grudnia 1390 r., zob. KMog nr 101.

¹⁹² J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 16.

¹⁹³ Pomiędzy październikiem 1389, a marcem 1390 r. nie wystawiono żadnego dyplomu, w którym Franciszek występowałby wymieniony z imienia. Możemy jedynie przypuszczać, że dwie bulle Bonifacego IX z 9 i 12 listopada 1389 r. zostały skierowane właśnie do niego, zob. MPV t. 8 nr 7 (wydawca jako opata mogiłskiego zidentyfikował tutaj Piotra Lipko), nr 24.

krystaliczny obraz zwierzchników podkrakowskiego konwentu? *Ojcem klasztoru* nie powinien być przecież odstępcą!

Na Kapitule Generalnej w roku 1426 pojawia się Filip (*Philippus*) były opat mogiłski (*nuper abbas Clarae Tumbae*), zapewne reprezentujący opactwo w imieniu nowo obranego zwierzchnika Pawła¹⁹⁴. On także odebrał prerogatywy przekazane uchwałą kapituły, ustanawiające opata mogiłskiego wizytatorem klasztorów polskich, śląskich i pruskich. Możemy więc wysnuć przypuszczenie, że jest to osoba identyczna z (anty)opatem Franciszkiem. W całych średniowiecznych dziejach opactwa nie spotykamy zwierzchnika o tym imieniu. Czy Franciszek to imię zakonne, czy też chrzestne; (dotyczy to również imienia Filip)? Jest to jednak tylko hipoteza. Kto mógłby się kryć pod imieniem Filip? Występuje on po ponad trzydziestu latach od złożenia lubiąskiego uzurpatora z urzędu. W bulli Bonifacego IX mowa jest bowiem o Franciszku synu Piotra (*Francisci Petri*), w tym wypadku można założyć, że było to jego imię chrzestne. Może więc Filip i Franciszek to jedna i ta sama osoba?

14. Mikołaj II, po 26 października 1390–28 września 1403 r. Obejmuje rządy po zaburzeniach związanych z uzurpacją Franciszka z Lubiąża, mianowany opatem rozporządzeniem Benedykta IX, który zezwolił mu na przyjęcie benedykcji z rąk jakiegokolwiek biskupa. Pominięty w ogóle w *Kronice* Mikołaja z Krakowa. Długosz zupełnie błędnie przypisuje mu rządy aż dwudziestosześcioletnie¹⁹⁵.

Poświadczony w dokumentach między 26 października 1390, a 20 grudnia 1402 r.¹⁹⁶ Zgodnie z przyjętym we wstępie podziałem pontyfikat tego opata rozpoczyna okres wzmoczonej działalności konwentu na arenie krajowej, jak i międzynarodowej. 19 lutego 1392 r. podczas pobytu w klasztorze królowa Jadwiga wystawia dokument, w którym zapisuje 300 grzywien na wsi Włoszczowice oraz 200 na dobrach Szypowice, Sierbowice i Szyce¹⁹⁷. W 1394 r. Mikołaj oficjał krakowski rozstrzygnął spór pomiędzy Stanisławem plebanem w Grudzinach, a opatem Mikołajem, o dziesięciny z klasztornej wsi Sę-

¹⁹⁴ *Statuta Capitulum*, t. 4 s. 306–307.

¹⁹⁵ W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 140; BP t. 3 nr 506; LBen t. 3 s. 435.

¹⁹⁶ W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 140; KTyn nr 133.

¹⁹⁷ ZDM t. 4 nr 1100.

dowice¹⁹⁸. Najważniejszym jednak wydarzeniem z okresu jego pontyfikatu było przyznanie przez papieża Bonifacego IX, na prośbę Jagiełły, bullą z 10 maja 1401 r. prawa do utworzenia studium cysterskiego przy formującym się Uniwersytecie Krakowskim¹⁹⁹. Opat mogiński otrzymał zaś władzę przymuszania opactw leżących w obrębie państwa polskiego do wysyłania studentów do Krakowa. Wcześniej dwoma bullami z 20 lutego 1400 r. papież ten zezwala na wcielenie parafii Prandocina i Woźnik do klasztoru mogińskiego, jak również udziela odpustu odwiedzającym mogiński kościół w Wielki Czwartek²⁰⁰. W 1401 r. Mikołaj II miał uwolnić od klątwy wojsko wysłane przez Jagiełłę na Morawy; klątwa spadła na wojsko po zniszczeniu dóbr biskupstwa ołomunieckiego²⁰¹.

Mikołaj II umiera 28 września, prawdopodobnie w (1403) r.²⁰²

¹⁹⁸ ZDKK t. 1 nr 115.

¹⁹⁹ Zob. przypis 10; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 Gotha 1871 s. 58–61.

²⁰⁰ KMog nr 106–107.

²⁰¹ W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 203.

²⁰² *Excerpta*, s. 813. Z niezamieszczonych w dyplomatariuszu mogińskim dokumentów dotyczących działalności Mikołaja warto wspomnieć o nabyciu przez klasztor wsi Łęg 22 lipca 1394 r. (KDM t. 4 nr 1028), potwierdził tę transakcję król Władysław Jagiełło dyplomem z 17 września 1394 r. (KMog s. 85), czy o zawarciu ugody z klasztorom miechowskim w sprawie rozdziału wody na rzece Dłubni w Krzesławicach (KArchiw s. XV nr 25); KMog s. 59 (załatwienie sporu między klasztorom mogińskim a Andrzejem sołtysem Lipskiej Woli, o łąkę w Januszowicach); W. A b r a h a m, *Sprawozdania* (II), s. 197; ZDM t. 1 nr 231; t. 5 nr 1155; BP t. 3 nr 344, 416, 554, 564, 680, 783, 826.

Opaci mogińscy często występują w zapiskach ksiąg sądów ziemskiego i grodzkiego krakowskiego. Ilość spraw spornych w jakich brali oni udział jest nie do oszacowania przy obecnym stanie badań. Jedynie bowiem niewielka część tych ksiąg została skatalogowana i ogłoszona drukiem, stąd w niniejszym opracowaniu problem ten zostanie jedynie zaznaczony. Autor oparł się tutaj na informacjach odnotowanych w kartkowym katalogu geograficznym do ksiąg sądowych. Ilość tychże zapisek równałaby się prawdopodobnie ilości znanych dokumentów dotyczących działalności opatów, lub ją przewyższyła. Informacje te odnoszą się w głównej mierze do wieku XV i przy opracowywaniu dziejów opactwa w tym stuleciu, trzeba by się zapoznać z materiałem źródłowym zawartym we wspomnianych księgach sądowych. Zob. *Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV wieku. Wyciągi z najstarszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej*, wyciągnął i wyd. A. Z. H e l c e l, SPPP t. 2 nr 867 (10 maja 1402); *Antiquissimi libri iudicales terrae Cracouiensis*, t. 2 ed. B. U l a n o w s k i, SPPP t. 8 uwaga 258 nr 6, 8 (1 lipca 1398); uwaga 259 nr 46, 60–61, 63, 71 (16 lipca 1398); uwaga 260 nr 35, 54, 90 (14 sierpnia 1398), uwaga 262 nr 29, 80, 82 (27 sierpnia 1398); uwaga 263 nr 46 (11 września 1398); uwaga

15. Jan Stechir, po 28 września 1403 – 8 lipca 1426 r. Długosz i Mikołaj z Krakowa podają że pochodził z Rusi (Czerwonej), *gente Roxolanus* – jak napisał o nim S. Kiełczewski²⁰³. Możemy jednak przypuszczać, że najprawdopodobniej wywodził się z Sandomierza²⁰⁴. Jego herbem były Trąby (*de armis trium tubarum*)²⁰⁵. Jest to zresztą jedyna wzmianka o herbie opackim, która powtarza się w dwóch najstarszych zestawieniach opatów. Długosz nazywa go Stecherem i ustala początek jego rządów na rok 1404. W przeciwieństwie do Mikołaja i K. Hoszowskiego podaje, że swoją funkcję sprawował on do roku 1426²⁰⁶.

Wymieniany w źródłach między 22 sierpnia 1404 a 4 lipca 1426 r.²⁰⁷ Prawdopodobnie spokrewniony z arcybiskupem gnieźnieńskim Mikołajem Trąbą, który być może jeszcze jako podkanclerzy królestwa przyczynił się do jego promocji na stolec opacki²⁰⁸. W roku 1409 Jan jako sędzia papieski w oparciu o bulle Grzegorza XII rozstrzyga spory między Janem Hilhenem, rektorem kościoła w Bretersdorfie, a Mikołajem i Janem dziedzicami Štitnik oraz Mikołajem rektorem kościoła w Ochtinie, a Jakubem dziedzicem w Szerém²⁰⁹. W maju 1410 r. gości w Mogile króla Władysława Jagiełłę²¹⁰. W 1415 r. przybywa wraz z poselstwem polskim na sobór do Konstancji, gdzie już

264 nr 22, 45 (24 września 1398); uwaga 266 nr 59 (1 października 1398); uwaga 268 nr 13, 15 (8 października 1398); uwaga 270 nr 28, 38 (22 października 1398); uwaga 271 nr 15 (5 listopada 1398); uwaga 272 nr 56 (19 listopada 1398); uwaga 276 nr 53–54 (21 stycznia 1399).

²⁰³ LBen t. 3 s. 435 (*Johannis Stecher Ruthenus*); *Chronicon*, s. 452 (*dicebatur Ruthenus*); BCzart rps nr 3652 III s. 30; wiadomość tą powtarza również autor *Żywotów*, BCzart rps nr 3062 IV s. 18 (*Johannes Stechir Ruthenus*).

²⁰⁴ J. K ł o c z o w s k i, *Prowincja polska cystersów w świetle akt kapituł generalnych tego zakonu z XV wieku, w: Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury*, red. J. D o w i a t, A. G i e y s z t o r, J. T a z b i r, S. T r a w k o w s k i, Warszawa 1972 s. 189 przypis 14; KMog nr 99. Występuje tam *Iohannes Petri Stacher de Sandomiria*, wówczas jako jeden z mnichów.

²⁰⁵ LBen t. 3 s. 435; *Chronicon*, s. 451–452.

²⁰⁶ *Chronicon*, s. 454; K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 18.

²⁰⁷ KMog nr 109; APK oddział na Wawelu, *Terr Crac 195*, zapiska nr 9 s. 180 (dalej 9/180).

²⁰⁸ J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 16–17.

²⁰⁹ *Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier*, wyd. i opr. S. A. S r o k a, t. 1, Kraków 1998 nr 37–38.

²¹⁰ A. G a s i o r o w s k i, *Itinerarium króla Władysława*, s. 54.

28 stycznia uzyskuje od (anty)papieża Jana XXIII prawo do używania oznak biskupich – pontyfikaliów²¹¹. W trakcie obrad soborowych opat Cîteaux Jan de Cirey po interwencji Mikołaja Trąby i Andrzeja Łaskarza ustala zasady funkcjonowania cysterskiego studium w Krakowie. Wszyscy scholarowie cysterscy z klasztorów polskich oraz z diecezji ostrzyhomskiej, praskiej, magdeburskiej, ryskiej i kamieńskiej zostali zobowiązani do pobierania nauk teologicznych w uniwersytecie krakowskim lub paryskim (jak przepisywały dawne statuty)²¹². Po powrocie opata z Konstancji, w roku 1418 Władysław Jagiełło przyznaje mu prawo patronatu nad kościołem św. Anny w Krakowie (sprawowane przez opatów mogiłskich jedynie do śmierci Jagiełły)²¹³. Od tego też roku otrzymuje on szereg uprawnień i zleceń od Kapituły Generalnej. Miał być zwierzchnikiem wszystkich domów cysterskich w Polsce, co roku zwoływać wszystkich podległych sobie opatów m.in. do wyboru delegatów na sobór i kapitułę. W 1422 r. zostaje mianowany reformatorem opactw cysterskich w prowincji gnieźnieńskiej²¹⁴. 9 lutego 1426 r. zawiera konfraternię z klasztorem kanoników regularnych Bożego Ciała na Kazimierzu²¹⁵. Miała ona charakter duchowy i zobowiązywała jedynie do wzajemnych modlitw za zmarłych braci²¹⁶. Tradycja mogiłska przekazuje, że

²¹¹ Zob. przypis 11. Fakt ten wyraźnie zaznacza S. Kiełczewski: (*In eadem Concilio Joannes abbas usum Mitre et insignium Pontificalium sibi et suis successoribus*), BCzart rps nr 3652 III s. 30.

²¹² ACM dok. nr 161; *Codex Diplomaticus Univ.*, t. 1 nr 61; także: BCzart rps nr 3652 III s. 31; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 336. O Andrzeju Łaskarzu (Łaskarzu) – jednej z najwybitniejszych postaci polskiego Kościoła w dobie soborowej, zob. M. F r o n t c z y k, *Andrzej Łaskarz z Gosławic herbu Godziemba biskup poznański*, NP t. 30: 1969 s. 125–170; także: K. O ź ó g, *Udział Andrzeja Łaskarza w sprawach i sporach polsko–krzyżackich do soboru w Konstancji*, w: *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, red. K. O ź ó g, S. S z c z u r, Kraków 2000 s. 159–186 (tam dalsza literatura).

²¹³ KMog nr 122; BCzart rps nr 3652 III s. 31; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 337.

²¹⁴ F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 336–337; F. B o g d a n, *Sprawa wyjęcia polskich zakonów spod władzy biskupiej w epoce przedtrydenckiej. Studium prawno–historyczne*, w: „Sacrum Poloniae Millennium”, t. 10, Rzym 1964 s. 54; J. K ł o c z o w s k i, *Prowincja polska*, s. 189.

²¹⁵ ZDKK t. 2 nr 264; K. Ł a t a k, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Ełk 1999 s.173 (prepozyt Jan Austriak).

²¹⁶ T e g o ź, *Cystersi mogiłscy w nekrologu krakowskiego klasztoru kanoników regularnych laterańskich. Uwagi do dziejów konfraterni*, NP t. 90:1998 s. 461.

Jan miał zaciągnąć wiele długów. Znany ze swej porywczosci, umiera nagle, po kłótni ze swoimi doradcami w poniedziałek 8 lipca 1426 r.²¹⁷ Fakt ten potwierdza wiadomość, że Jan występuje jeszcze w zapisce sądu ziemskiego krakowskiego z 4 lipca tegoż roku. Kolejna zapiska, z dnia 24 października informuje, że opat ten nie żył już od pewnego czasu (*Johannes olim*). Jeśli więc aktywny jeszcze 4 lipca opat mogiłski umiera w cztery dni później, jego śmierć musiała być gwałtowna i była z pewnością zaskoczeniem dla osób z jego otoczenia.

Opat Jan został wpisany do nekrologu kanoników regularnych²¹⁸.

²¹⁷ Mikołaj z Krakowa odnotował: *dominus Johannes abbas Claretumbe secundus in die sancti Kiliani consilium habens cum senioribus et quia in consilio eodem non fuit factam secundum eium placitum, contradicentibus senioribus, de consilio ex impaciencia surgens, subitanea morte occubuit sicque obdormivit in Domino anno regiminis sui XXVI, Chronicon*, s. 454; *Excerpta*, s. 811.

²¹⁸ APK Akta Miasta Kazimierza, *Kalendarz i nekrolog klasztoru kanoników regularnych (De domo Clarae Tumbae alias de Mogila)*, KKK 888 l. 191 (*obiit venerabilis dominus Johannes dictus Stecher abbas eiusdem domo*). Kolejne informacje o działalności tego opata możemy odnaleźć w szeregu bulli papieskich. Tam gdzie nie występuje on wymieniony z imienia, opieramy się na przekazie dat, zob. BP t. 3 nr 961, 972, 1001, 1060, 1088, 1175, 1246, 1271, 1311, 1319, 1365, 1366, 1377; t. 4 nr 184, 337, 398, 441, 908, 912, 1087, 1270, 1327, 1353, 1388, 1412; także: APK oddział na Wawelu, *Terr Crac 4*, 9/154 (2 grudnia 1404), 24/159 (17 grudnia 1404), 20/211 (11 marca 1405), 19/257 (2 czerwca 1405); *Terr Crac 5*, 6/49 (22 marca 1407), 27/210 (2 lutego 1410), 22/220 (11 marca 1410), 14/336 (6 lutego 1413), 24/400 (30 stycznia 1414); *Terr Crac 6*, 18–19/36 (6 stycznia 1415), 1–3/126 (18 lutego 1415); *Terr Crac 7*, 8/164 (s. d. 1421), 37/375 (11 maja 1424), *Terr Crac 8*, 18/76 (15 lipca 1425), 5/91 (31 lipca 1425), *Terr Crac 195*, 24/81 (21 grudnia 1420), 28–29 /158 (11 marca 1425), 1/296 (4 stycznia 1425), 14/316 (2 marca 1425), 10/374 (6 czerwca 1426), 8–9/376 (10 czerwca 1426), 17/405 (24 października 1426 w zapisce tej wyraźnie zaznaczono *Johannes olim*); *Castr Crac 1*, zapiska 707 s. 172 (dalej 707/172) (12 września 1419), 743/176 (26 września 1419), 949/206 (6 listopada 1419), 1049/219 (30 listopada 1419), 4/241 (2 stycznia 1420), 943/559 (26 lipca 1421), 1007/568 (7 sierpnia 1421), 1076/576 (21 sierpnia 1421), 1099/578 (25 sierpnia 1421), 1161/586 (3 września 1421), 1167/587 (5 września 1421), 1219/594 (15 września 1421), 1234/598 (19 września 1421), 1245/597 (23 września 1421), 1549/632 (14 stycznia 1422); *Castr Crac 2*, 1011/104 (22 kwietnia 1423), 1133, 1135/117 (12 lipca 1423), 1219/125 (26 lipca 1423), 550/273 (20 października 1424), 748/300 (14 grudnia 1424); CDP t. 3 nr 188; *Najstarsza księga Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim*, wyd. A. K ł o d z i ń s k i, w: *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 10, Kraków 1936 nr 1755 (23 września 1406), nr 1766 (7 października 1406), nr 3136 (23 lutego 1413), nr 3188 (5 maja 1413), nr 3121 (2 czerwca 1413), nr 3280 (31 sierpnia 1413); ZDKK t. 2 nr 226; KDW t. 11 nr 1887.

16. **Paweł Psychbirner**, po 8 lipca 1426–11 lipca 1436 r., pochodził z krakowskiej rodziny mieszczańskiej. *Gratia Cracoviensis* – pisał S. Kiełczewski²¹⁹. Ostatni z opatów, którego żywot dedykowano arcybiskupowi Wężykowi²²⁰. Długosz przypisuje mu rządy trwające dziewięć i pół roku²²¹. Poświadczony w dyplomach między, 26 lipca 1426 a 9 marca 1436 r.²²² W 1426 r. wyznaczony przez Kapitułę Generalną wizytatorem klasztorów polskich i śląskich, a także pruskich²²³.

30 października 1427 r. opat Maciej wraz z konwentem kanoników regularnych św. Augustyna na Piasku przyjmuje członków konwentu mogińskiego do braterstwa w modłach²²⁴. Bullą Marcina V z 18 maja 1429 r. opat Paweł zostaje mianowany konserwatorem praw uniwersytetu krakowskiego wraz z dziekanami kapituł: gnieźnieńskiej i wrocławskiej²²⁵. Uczestniczy w obradach soboru bazylejskiego, gdzie wraz ze Zbigniewem Oleśnickim i Wojciechem Jastrzębcem zostaje mianowany obrońcą klasztoru tynieckiego od *niestusznych napaści władz świeckich*²²⁶. Bullą z 24 grudnia 1434 r. wraz z biskupem krakowskim oraz opatem tynieckim zostaje mianowany konserwatorem praw klasztoru miechowskiego²²⁷. W okresie jego pontyfikatu brat Mikołaj Brygier – kopista – przepisuje czterotomowe dzieło Wincentego z Beauvais: *Speculum historiale*²²⁸, inny z zakonników mo-

²¹⁹ Zarówno Długosz, jak i Mikołaj z Krakowa zgodni są co do jego pochodzenia: LBen t. 3 s. 436 (*Paulus Pachborner de Cracovia*); *Chronicon*, s. 454 (*Paulus cognomento Psychbirner de Cracovia natus*); BCzart rps nr 3652 III s. 32; zob. także: H. L e s z c z y Ń s k i, *Paweł Psychbirner*, s. 368.

²²⁰ BCzart rps nr 3062 IV s. 19.

²²¹ LBen t. 3 s. 436.

²²² BP t. 4 nr 1751; t. 5 nr 496.

²²³ *Statuta Capitulum*, t. 4 s. 306–307.

²²⁴ ACM dok. nr 166.

²²⁵ KMog nr 124.

²²⁶ KTyń nr 173.

²²⁷ BP t. 5 nr 1425.

²²⁸ *Chronicon*, s. 454–455: *frater Nicolaus cognomento Briger multos et preclaros libros ac notabiles scripsit, videlicet quatuor «Speculi historialis»*; także: G. K o w a l s k i, *Katalog inkunabułów biblioteki Opactwa Mogińskiego oraz katalog inkunabułów biblioteki klasztoru Cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 1915 s. XXIII nr 8; na temat krakowskiego rodu Brygierów zob.: J. P t a ś n i k, *Studia nad patrycjatem*

gilek – Mikołaj Grot, już jednak po śmierci Pawła, został wyznaczony opatem w Koprzywnicy. 20 września 1455 r. mianowano go wizytatorem i reformatorem klasztorów cysterskich na terenie Polski oraz na Śląsku. Przejął on tym samym funkcję sprawowaną wcześniej przez opata mogińskiego²²⁹.

Opat Paweł umiera w czwartek 11 lipca 1436 r., co wyraźnie potwierdza zapis w *Kronice* Mikołaja (*in die translacionis sancti Benedicti abbatis diem suum clausit ultimum*)²³⁰. Wpisany do nekrologu kanoników kazimierskich²³¹. Na egzekwie po jego zgonie Mikołaj Tempfeld z Brzegu napisał mowę zatytułowaną: *Estote misericordes*²³².

krakowskim wieków średnich, RK t. 15: 1913 s. 50–51; także: K. K a c z m a r e k, *Studia uniwersyteckie*, s. 145.

²²⁹ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 20; *Excerpta*, s. 813: *obiit reverendissimus dominus Nicolaus Grot abbas Copriwnicensis*. Sprawowanie przezeń władzy opackiej w Koprzywnicy poświadcza ponadto szereg dokumentów zebranych w *Materiałach do V tomu Kodeksu Dyplomatycznego Małopolski*: Teczka A/B – 1 nr 23 (31 sierpnia 1450); w dwóch dyplomach z roku 1451 jako (współ)opat występuje Piotr, Teczka X nr 19 (5 maja 1451), W nr 16 (20 września 1451); D nr 1 (3 stycznia 1457), nr 11 (6 maja 1457); U nr 18 (17 marca 1458); F nr 10 (22 kwietnia 1459); H nr 38 (26 czerwca 1460), I nr 5 (11 kwietnia 1463); L nr 14 (11 marca 1462), nr 17 (14 marca 1462), nr 43–45 (24 maja 1463), nr 49 (15 czerwca 1463); M nr 6 (30 czerwca 1466), nr 10 (17 września 1466), nr 46–47 (5 lutego 1468), nr 58 (23 czerwca 1468), nr 107 (27 lutego 1470), nr 122 (27 czerwca 1470); N nr 292 (19 czerwca 1472), między 295 a 296 (bez numeru) (4 sierpnia 1472); w dyplomie z 19 marca 1482 (P nr 83), jako opat koprzywnicki występuje już Jan; W nr 43; U nr 2 (1 kwietnia 1456).

²³⁰ *Excerpta*, s. 811; BCzart rps nr 3652 III s. 33.

²³¹ APK KKK 888 l. 191 (*Paulus Perhborner abbas*).

²³² M. K o w a l c z y k, *Krakowskie mowy uniwersyteckie z I poł. XV w.*, „Źródła do dziejów nauki i techniki”, t. 7 red. B. S u c h o d o l s k i, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970 s. 126, 185. Do czasów obecnych zachowała się tylko część tej mowy (Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego rps I Q 381 k. 130–131). Mikołaj był autorem kilku mów na pogrzebach profesorów: Zygmunta z Pyzdr, Mikołaja Goltberga, Jana z Pawii oraz opatów: wspomnianego Pawła i Macieja Heringa, zob. J. D r a b i n a, *Mikołaj Tempfeld z Brzegu*, „Colloquium Salutis” t. 2: 1970 s. 83–102; M. K o w a l c z y k, *Mikołaj Tempfeld z Brzegu*, PSB t. 21 s. 107–109; APK oddział na Wawelu, *Terr Crac 146*, 50/107 (11 maja 1428); *Terr Crac 195*, 1/415 (25 grudnia 1426), 8–11/416 (25 grudnia 1426) *Terr Crac 196*, 9/84 (4 sierpnia 1427), 16/96 (26 września 1427), 17/96 (26 września 1427), 30/11 (13 marca 1427), 13/209 (1 lipca 1428); *Castr Crac 3*, 267/259 (23 lutego 1428), 310/66 (23 czerwca 1428), 389/77 (5 lipca 1428), 500/96 (28 lipca 1428), 543/102 (4 sierpnia 1428), 571/108 (15 sierpnia 1428), 868/113 (17 sierpnia 1428), 920/122 (25 sierpnia 1428), 940/125 (28 sierpnia 1428), 954/128 (7 września 1428), 1002/137 (27 października 1428),

17. Mikołaj Ederer, po 11 lipca 1436 – 22 maja 1439 r., krakowianin – pochodził ze znanej rodziny Edererów²³³. Jeszcze przed wstąpieniem do zakonu studiował w Wiedniu (1421)²³⁴. Edukację jednak przerywa i wraca do kraju, gdzie wstępuje do konwentu w Mogile. Już jako profes cysterski podejmuje studia w Krakowie w roku 1427²³⁵. Bakalaureatu jednak nie uzyskuje, być może dlatego, że już w roku 1428 występuje jako skarbnik klasztoru²³⁶. Według Długosza jego rządy miały trwać do roku 1440, co pozostaje w sprzeczności z przekazem zachowanej bazy dokumentowej²³⁷. Już bowiem dyplom z 9 lipca 1439 r. wymienia jego następcę Dominika²³⁸.

Mikołaj występuje w źródłach między 28 lutego 1437 a 24 kwietnia 1439 r.²³⁹ Trwający jeszcze wówczas sobór bazylejski polecił zbadać dochody klasztoru mogińskiego i ustalić takse dziesięciny. Zlecono to biskupowi Zbigniewowi Oleśnickiemu, który ustalił jej wysokość na 70 grzywnien²⁴⁰. W roku 1437 Mikołaj zostaje także miano-

1054, 1056/146 (6 października 1428), 1144/161 (20 października 1428), 1207/173 (3 listopada 1428); *Castr Crac 4*, 146/24 (1 lutego 1430), 969/150 (15 listopada 1430), 1034/160 (29 listopada 1430), 1087/168 (12 grudnia 1430); KMog s. 98 (nabycie kopacza soli w Bochni), s. 22 (uregulowanie sporu ze Stanisławem plebanem dobczyckim o dziesięcinę z dwu łanów w Dobczycach); KDM t. 4 nr 1278; KArchiw nr 169; BP t. 4 nr 1879, 2263, 2441, 2469; t. 5 nr 33, 37, 161, 166, 217, 333, 358, 363, 365, 388, 396.

²³³ LBen t. III s. 436 (*Nicolaus Quartus Ederer de Cracovia*); BCzart rps nr 3652 III s. 34; zob. także: K. K a c z m a r e k, *Kariery zakonne cysterskich graduatów uniwersyteckich w średniowiecznej Polsce*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, s. 88; F. W i n t e r napisał, że opat ten był narodowości niemieckiej, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

²³⁴ Z. K o w a l s k a, *Polnische Studenten in Wien in der Zeit des Königs Władysław Jagiello (1386–1434)*, w: *Quellenstudien zur polnischen Geschichte aus österreichischen Sammlungen*, hrsg. von W. L e i t s c h, J. P i r o ż y ń s k i, Wien 1989 s. 28. Mikołaj podejmuje tam studia w semestrze zimowym.

²³⁵ *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, wyd. Ż. P a u l i, B. U l a n o w s k i, t. 1 Kraków 1883 s. 67.

²³⁶ KDMK t. 1 nr 126 (*Nicolaus Ederer Bursner*).

²³⁷ LBen t. 3 s. 436 (*sedet annis 4* – tj. do roku 1440).

²³⁸ ZDKK t. 2 nr 393.

²³⁹ SPPP t. 2 nr 2703; *Concilium Basilense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel. Herausgegeben mit Unterstützung der historischen und antiquarischen Gesellschaft von Basel*, Bd. 6, Protokolle des Concils von Dezember 1436 – Dezember 1439, Basel 1926–1927 nr 377.

²⁴⁰ KArchiw nr 180–181.

wany egzekutorem z ramienia Stolicy Apostolskiej, na prośbę Macieja Stanisławica z Milejowa – pełnomocnika kolegium wikariuszy katedry krakowskiej i prosi o stawienie się wszystkie zainteresowane osoby w Krakowie w najbliższą środę po niedzieli Przewodniej (tj. 10 kwietnia)²⁴¹. Na mocy mandatu papieża Eugeniusza IV potwierdza także nadanie 10 ołtarzy w katedrze na rzecz wspomnianego wyżej kolegium²⁴². 23 stycznia 1439 r. Jan Gryfnik sprzedał klasztorowi mogińskiemu dom w Krakowie przy ulicy Świńskiej wraz z browarami i słodownią²⁴³.

Opat Mikołaj umiera w piątek 22 maja 1439 r. *in octava ascensionis Domini*²⁴⁴. Wpisany do nekrologu kazimierskiego²⁴⁵.

18. Dominik, po 22 maja 1439–11 maja 1444 r. Zarówno Długosz jak i Mikołaj potwierdzają, że pochodził z Krakowa²⁴⁶. Jak podaje tradycja klasztoru był on cioteczynym bratem opata Pawła Paychbirnera²⁴⁷. Występuje w dokumentach między 9 lipca 1439 a 28 września 1443 r.²⁴⁸ Mając na uwadze fakt, że w dokumencie z 11 marca 1445 r., – wyroku w sporze pomiędzy klaszturem a Zygmuntem rzeźnikiem krakowskim występuje już opat Tomasz²⁴⁹, przychylamy się do przekazu *Kroniki*, która ustala śmierć Dominika na rok 1444²⁵⁰. Przy omawianiu tego pontyfikatu warto wspomnieć najbardziej znanego mogińskiego teologa – Jakuba z Paradyża, który w roku 1441 opuścił ten klasztor²⁵¹. W latach 1423–1431 odbył on studia teolo-

²⁴¹ ZDKK t. 2 nr 357.

²⁴² Tamże, nr 360.

²⁴³ KMog s. 117.

²⁴⁴ *Excerpta*, s. 810.

²⁴⁵ APK KKK 888 l. 191 (*Nicolaus Ederer abbas*). Zob. także: KDMK t. 2–4 nr 420–421; *Concilium Basilense*, Bd. 6 nr 442 (dyplom ten wystawiono w dniu śmierci Mikołaja, stąd też jego odbiorcą mógł już być jego następca Dominik); ZDKK t. 2 nr 354; BP t. 5 nr 554, 707.

²⁴⁶ LBen t. 3 s. 436 (*Dominicus de Cracovia*); *Chronicon*, s. 457 (*Dominici abbatis similiter de Cracovia*).

²⁴⁷ *Chronicon*, s. 457 (*consobrini domini Pauli abbatis Claretumbe antepositi*).

²⁴⁸ ZDKK t. 2 nr 393; BP t. 5 nr 1314.

²⁴⁹ KMog s. 79 (*venerabilis Thomas abbas*).

²⁵⁰ *Chronicon*, s. 458; BCzart rps nr 3652 III s. 35.

²⁵¹ Sylwetkę Jakuba z Paradyża J. F i j a ł e k prezentował w referacie *Mistrz Jakub z Paradyża, profesor teologii w Krakowie i cysters mogiński, później Kartuz w Erfur-*

17. Mikołaj Ederer, po 11 lipca 1436 – 22 maja 1439 r., krakowianin – pochodził ze znanej rodziny Edererów²³³. Jeszcze przed wstąpieniem do zakonu studiował w Wiedniu (1421)²³⁴. Edukację jednak przerywa i wraca do kraju, gdzie wstępuje do konwentu w Mogile. Już jako profes cysterski podejmuje studia w Krakowie w roku 1427²³⁵. Bakalaureatu jednak nie uzyskuje, być może dlatego, że już w roku 1428 występuje jako skarbnik klasztoru²³⁶. Według Długosza jego rządy miały trwać do roku 1440, co pozostaje w sprzeczności z przekazem zachowanej bazy dokumentowej²³⁷. Już bowiem dyplom z 9 lipca 1439 r. wymienia jego następcę Dominika²³⁸.

Mikołaj występuje w źródłach między 28 lutego 1437 a 24 kwietnia 1439 r.²³⁹ Trwający jeszcze wówczas sobór bazylejski polecił zbadać dochody klasztoru mogińskiego i ustalić takse dziesięciny. Zlecono to biskupowi Zbigniewowi Oleśnickiemu, który ustalił jej wysokość na 70 grzywien²⁴⁰. W roku 1437 Mikołaj zostaje także miano-

1054, 1056/146 (6 października 1428), 1144/161 (20 października 1428), 1207/173 (3 listopada 1428); *Castr Crac* 4, 146/24 (1 lutego 1430), 969/150 (15 listopada 1430), 1034/160 (29 listopada 1430), 1087/168 (12 grudnia 1430); KMog s. 98 (nabycie kopacza soli w Bochni), s. 22 (uregulowanie sporu ze Stanisławem plebanem dobczyckim o dziesięcinę z dwu łąnów w Dobczycach); KDM t. 4 nr 1278; KArchiw nr 169; BP t. 4 nr 1879, 2263, 2441, 2469; t. 5 nr 33, 37, 161, 166, 217, 333, 358, 363, 365, 388, 396.

²³³ LBen t. III s. 436 (*Nicolaus Quartus Ederer de Cracovia*); BCzart rps nr 3652 III s. 34; zob. także: K. K a c z m a r e k, *Kariery zakonne cysterskich graduatów uniwersyteckich w średniowiecznej Polsce*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, s. 88; F. W i n t e r napisał, że opat ten był narodowości niemieckiej, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397.

²³⁴ Z. K o w a l s k a, *Polnische Studenten in Wien in der Zeit des Königs Władysław Jagiełło (1386–1434)*, w: *Quellenstudien zur polnischen Geschichte aus österreichischen Sammlungen*, hrsg. von W. L e i t s c h, J. P i r o ż y ń s k i, Wien 1989 s. 28. Mikołaj podejmuje tam studia w semestrze zimowym.

²³⁵ *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, wyd. Ż. P a u l i, B. U l a n o w s k i, t. 1 Kraków 1883 s. 67.

²³⁶ KDM t. 1 nr 126 (*Nicolaus Ederer Bursner*).

²³⁷ LBen t. 3 s. 436 (*sedet annis 4 – tj. do roku 1440*).

²³⁸ ZDKK t. 2 nr 393.

²³⁹ SPPP t. 2 nr 2703; *Concilium Basilense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel. Herausgegeben mit Unterstützung der historischen und antiquarischen Gesellschaft von Basel*, Bd. 6, Protokolle des Concils von Dezember 1436 – Dezember 1439, Basel 1926–1927 nr 377.

²⁴⁰ KArchiw nr 180–181.

wany egzekutorem z ramienia Stolicy Apostolskiej, na prośbę Macieja Stanisławica z Milejowa – pełnomocnika kolegium wikariuszy katedry krakowskiej i prosi o stawienie się wszystkie zainteresowane osoby w Krakowie w najbliższą środę po niedzieli Przewodniej (tj. 10 kwietnia)²⁴¹. Na mocy mandatu papieża Eugeniusza IV potwierdza także nadanie 10 ołtarzy w katedrze na rzecz wspomnianego wyżej kolegium²⁴². 23 stycznia 1439 r. Jan Gryfnik sprzedał klasztorowi mogińskiemu dom w Krakowie przy ulicy Świńskiej wraz z browarami i słodownią²⁴³.

Opat Mikołaj umiera w piątek 22 maja 1439 r. *in octava ascensionis Domini*²⁴⁴. Wpisany do nekrologu kazimierskiego²⁴⁵.

18. Dominik, po 22 maja 1439–11 maja 1444 r. Zarówno Długosz jak i Mikołaj potwierdzają, że pochodził z Krakowa²⁴⁶. Jak podaje tradycja klasztoru był on cioteczynym bratem opata Pawła Paychbirnera²⁴⁷. Występuje w dokumentach między 9 lipca 1439 a 28 września 1443 r.²⁴⁸ Mając na uwadze fakt, że w dokumencie z 11 marca 1445 r., – wyroku w sporze pomiędzy klaszturem a Zygmuntem rzeźnikiem krakowskim występuje już opat Tomasz²⁴⁹, przychylamy się do przekazu *Kroniki*, która ustala śmierć Dominika na rok 1444²⁵⁰. Przy omawianiu tego pontyfikatu warto wspomnieć najbardziej znanego mogińskiego teologa – Jakuba z Paradyża, który w roku 1441 opuścił ten klasztor²⁵¹. W latach 1423–1431 odbył on studia teolo-

²⁴¹ ZDKK t. 2 nr 357.

²⁴² Tamże, nr 360.

²⁴³ KMog s. 117.

²⁴⁴ *Excerpta*, s. 810.

²⁴⁵ APK KKK 888 l. 191 (*Nicolaus Ederer abbas*). Zob. także: KDM t. 2–4 nr 420–421; *Concilium Basilense*, Bd. 6 nr 442 (dyplom ten wystawiono w dniu śmierci Mikołaja, stąd też jego odbiorcą mógł już być jego następcą Dominik); ZDKK t. 2 nr 354; BP t. 5 nr 554, 707.

²⁴⁶ LBen t. 3 s. 436 (*Dominicus de Cracovia*); *Chronicon*, s. 457 (*Dominici abbatis similiter de Cracovia*).

²⁴⁷ *Chronicon*, s. 457 (*consobrini domini Pauli abbatis Claretumbe antepositi*).

²⁴⁸ ZDKK t. 2 nr 393; BP t. 5 nr 1314.

²⁴⁹ KMog s. 79 (*venerabilis Thomas abbas*).

²⁵⁰ *Chronicon*, s. 458; B Czart rps nr 3652 III s. 35.

²⁵¹ Sylwetkę Jakuba z Paradyża J. F i j a ł e k prezentował w referacie *Mistrz Jakub z Paradyża, profesor teologii w Krakowie i cysters mogiński, później Kartuz w Erfur-*

giczne na Uniwersytecie Krakowskim. Już w roku 1428 jako bakałarz wykładał drugą księgę *Sentencji* Piotra Lombarda według św. Bonawentury. Jego promocja na mistrza teologii przypadła na rok 1432²⁵². W 1441 r. przenosi się on do Sulejowa, do tego też roku pozostaje profesorem na wydziale teologicznym, a następnie wstępuje do Kartuzów w Schaubergu²⁵³. Jeszcze 8 maja 1441 r. występuje jako delegat opata Dominika na synod prowincjonalny w Łęczycy²⁵⁴.

Przywilejem z 12 maja 1442 r. księży zakonni uzyskali prawo udzielania sakramentu: chrztu i błogosławienia małżeństwa w kościele parafialnym św. Bartłomieja w Mogile²⁵⁵. W roku 1443 niektóre budynki klasztorne miały zostać naruszone podczas trzęsienia ziemi, które nawiedziło Kraków²⁵⁶.

Dominik umiera 11 maja (1444) r.²⁵⁷ Wpisano go do nekrologu kazimierskiego²⁵⁸.

19. Tomasz, po 11 maja 1444 – przed 4 maja 1461 r., pochodził z Krakowa²⁵⁹. Identyfikowany z Tomaszem wpisanym do metryki

cie, wygłoszonym na posiedzeniu Towarzystwa Historycznego w Krakowie, w dniu 24 marca 1899 r., zob. KH t. 13: 1899 s. 423–424; T e g o ż, *dz. cyt.*, t. 1–2 passim; K. L e p s z y, *Jakub z Paradyża*, PSB t. 10 s. 363–364.

²⁵² J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 58–59. Bakałariat otrzymuje zapewne w roku 1426/1427, zob. M. M a r k o w s k i, *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, w: *Studia do dziejów wydziału teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2 Kraków 1996 s. 142–144, 245, 249.

²⁵³ K. M i c h a ł s k i, T. S i n k o, *Przyczynki z Kodeksu Mogińskiego do dziejów oświaty w Polsce w XV wieku*, Kraków 1917 s. 10.

²⁵⁴ Archiwum Kapituły Gnieźnieńskiej, dok. nr 289, za: J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, t. 2 (dodatki źródłowe) s. 120–121.

²⁵⁵ KMog nr 132.

²⁵⁶ *Chronicon*, s. 461 (*Item huius eciam domini Thome abbatis temporibus fuit terre motus magnus*). O trzęsieniach ziemi w średniowieczu patrz: W. L a ś k a, *O trzęsieniach ziemi w Polsce*, „Kosmos” t. 27:1902 s. 1–6; J. P a g a c z e w s k i, *Katalog trzęsień ziemi w Polsce z lat 1000–1970*, „Materiały i Prace Instytutu Geofizyki PAN” t. 51 Warszawa 1972 s. 8–10; S. A. S r o k a, *Klęski elementarne w Krakowie w XV wieku*, RK t. 67:2001 s. 13–16.

²⁵⁷ *Excerpta*, s. 811.

²⁵⁸ APK KKK 888 l. 191 (*Dominicus abbas*). Zob. także: KMog nr 131 (Jakub z Paradyża); SPPP t. 2 nr 2985^b (7 czerwca 1441), nr 2921 (27 listopada 1441); KDmK t. 2–4 nr 432; KArchiw s. XV nr 34; ZDKK t. 2 nr 415.

²⁵⁹ BCzart rps nr 3652 III s. 36 (*de Cracovia*); K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 23.

wydziału sztuk Uniwersytetu Krakowskiego pod rokiem 1418²⁶⁰. Długosz mylnie przypisuje mu rządy aż osiemnastoletnie²⁶¹. Zachowany przekaz dokumentowy poświadcza jego występowanie między 11 marca 1445, a 17 lipca 1460 r.²⁶² Okres jego rządów charakteryzuje się bogatymi nadaniami na rzecz klasztoru²⁶³. 27 października 1446 r. Gaspar Polak – prepozyt i konwent klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu ponawiają z Tomaszem umowę konfraterni zawartą przed dwudziestu laty przez opata Jana²⁶⁴. We wtorek po oktawie św. Stanisława 1447 r., w dniu wjazdu Kazimierza Jagiellończyka do Krakowa klasztor ulega zniszczeniu w wyniku pożaru, który miał wybuchnąć w klasztornej łaźni²⁶⁵. Niedługo po tym wydarzeniu do Mogiły przybywa Zbigniew Oleśnicki w celu zbadania sprawy i poświadczenia, jakoby kaplica Przeorów (później nazywana kaplicą św. Krzyża) miała ocaleć z pożogi²⁶⁶. Według tradycji klasztornej zniszczone zabudowania miały zostać odnowione staraniem opata w ciągu dwóch lat. Swoją udział w tych pracach miał mieszczanin krakowski Tomasz Sarwechter²⁶⁷. W 1453 r. Jan Kapistran, inkwizytor generalny zakonu św. Franciszka de Observantia przyjął członków konwentu mogińskiego w imieniu krakowskich bernardynów do braterstwa w modłach²⁶⁸. Pod datą 1 kwietnia 1455 r. zanotowano w klasztornej *Liber*

²⁶⁰ *Album Studiosorum*, t. 1 s. 41; J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 22; K. K a c z m a r e k, *Studia uniwersyteckie*, s. 144.

²⁶¹ LBen t. 3 s. 436.

²⁶² KArchiw nr 187; BP t. 6 nr 1545 (KMog s. 119–120).

²⁶³ KMog nr 134–138; KArchiw nr 193–194, 196, 204.

²⁶⁴ ZDKK t. 2 nr 495; K. Ł a t a k, *Kanonicy regularni*, s. 176 (prepozyt Gaspar Polak).

²⁶⁵ Pożar ten miał miejsce według przekazu Długosza 16 maja 1447 r. Jak zaznacza autor była to zła wróżba dla Kazimierza, który właśnie obejmował tron, zob. *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polski ksiąg dwanaście*, ks. XII w: *Opera omnia*, t. 6 wyd. A. P r z e ź d z i e c k i, Kraków 1870 s. 29.

²⁶⁶ W. E. R a d z i k o w s k i, *Kraków dawny i dzisiejszy*, Kraków 1902 s. 489; K. J a c k i e w i c z, *Miłość bez miary. Historia cudownego Krzyża w bazylice ojców cystersów w Mogile*, Kraków 1986 s. 59.

²⁶⁷ *Chronicon*, s. 459.

²⁶⁸ ACM dok. nr 198. Odnośnie postaci Jana Kapistrana zob. *Iohannes de Capistrano*, w: *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*, ed. H. F r o s, Bruxelles 1986 s. 484–486; M. D a n i ł u k, M. J a n i c k a, *Jan Kapistran*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7 szp. 796–799.

mortuorum wiadomość o zgonie Zbigniewa Oleśnickiego, w którego intencji w roku 1454 opat Tomasz zobowiązał się odprawiać trzy msze rocznie²⁶⁹. Z postacią biskupa krakowskiego wiąże się jeszcze sprawa Andrzeja (Jędrzeja) Gałki z Dobczyna, mistrza *artium* Uniwersytetu Krakowskiego²⁷⁰, oskarżonego w roku 1448 o herezję na podstawie znalezionych u niego dzieł Jana Wiklifa²⁷¹. Przez ponad dwadzieścia lat swojej pracy w krakowskiej uczelni (od około 1429) czytał on, kopiował i komentował jego pisma²⁷². Wyrok sądu mówił o półtorarocznej pokucie w Mogile oraz o rezygnacji z kanonii św. Floriana na Kleparzu. Gdy Gałka przebywał już w klasztorze mogiłskim, Jędrzej z Kokorzyna, któremu ten powierzył niektóre z posiadanych przez siebie pism, odkrył, że przechowuje teksty hereetyckie. Donosi o tym generalnemu wikariuszowi kapiatuły krakowskiej Janowi Elgotowi²⁷³. Ten nakazuje opatowi Tomaszowi, aby skonfiskował cały majątek zabrany przez Gałkę do Mogiły. Zaniepokojony obrotem sprawy zwierzchnik podkrakowskiego klasztoru, nie licząc się jednak z konsekwencjami – jak pisze S. Kolbuszewski, nakazuje odwieźć księdza kanonika do Krakowa. Mistrz Jędrzej wykorzystuje sytuację i ucieka za granicę na dwór księcia opolskiego Bolesława (Bolka) V do Głogowa. Miało to miejsce najprawdopodobniej z początkiem kwietnia 1449 r., gdyż już listem z 16 dnia tego miesiąca Elgot powiadamia Oleśnickiego o jego ucieczce²⁷⁴.

²⁶⁹ *Excerpta*, s. 808; Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, dok. nr 451 (opat Tomasz potwierdza odbiór 100 grzywien na budowę kościoła i wraz z konwentem obiecuje odprawiać trzy msze rocznie w intencji Zbigniewa Oleśnickiego).

²⁷⁰ *Album Studiosorum*, t. 1 s. 47; *Statuta necnon liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jegiellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, ed. S. M u c z k o w s k i, Kraków 1849 s. 15, 17; S. R o s p o n d, *Skąd pochodził Jędrzej Gałka?*, „Kwartalnik Opolski” 1: 1955 nr 2 s.148–151.

²⁷¹ O osobie i poglądach Jana Wiklifa zob. m. in.: M. H e i t z m a n, *Jana Wiklefa traktat De universalibus i jego wpływ na Uniwersytet Praski i Krakowski*, „Archiwum dla historii i filozofii” t. 2, Kraków 1926 s. 111–150; O. O d l o Ź l i k, *Wyclif's Influence upon Central and Eastern Europe*, „Slavonic Review” t. 7:1928–1929 s. 634–648; R. W. C o o k, *John Wyclif and Hussite Ideology*, „Church History” t. 42:1973 s. 335–349; A. K e n n y, *John Wyclif*, Oxford 1985 passim.

²⁷² P. K r a s, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998 s. 76.

²⁷³ H. B a r y c z, *Elgot Jan*, PSB t. 6 s. 227–228. Elgot zabiegał m. in. o przyjazd do Krakowa Jana Kapistrana.

²⁷⁴ S. M o r a w s k i, *Sąddeczyzna za Jagiellonów*, t. 2, Kraków 1865 s. 205; Odnośnie do działań Jędrzeja Gałki zob. S. K o l b u s z e w s k i, *Herezja kanonika*

W 1450 r. pochowany został w kościele klasztornym Piotr Odrowąż ze Sprowy, wojewoda ruski²⁷⁵. K. Hoszowski podaje ponadto, że Tomasz miał uczestniczyć w obradach Kapituły Generalnej w Cîteaux, i że odbył pielgrzymkę do Palestyny i Grobu Chrystusa²⁷⁶. Z uwagi na zły stan zdrowia i podeszły wiek złożył urząd opata (*resignavit salubriter abbatatum ante suam mortem*) na początku maja 1461 r., umarł kilkanaście dni później (12 maja)²⁷⁷. Wpisany do nekrologu kazimierskiego²⁷⁸.

20. Piotr Hirszberg, 4 maja 1461–23/24 sierpnia 1475 r., pochodził z Biecza z rodziny Hirszbergów (Hirsperegów, Erębarków)²⁷⁹. Jego rodzony brat Mikołaj był ojczymem późniejszego twórcy *Kroniki* – również Mikołaja²⁸⁰. Już jako profes cysterski, Piotr zostaje wpisany na Uniwersytet Krakowski w roku 1447. Nie uzyskuje jednak żad-

Jędrzeja Gałki, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964 s. 34–35; J. G a r b a c i k, *Gałka Andrzej z Dobczyna*, PSB t. 7 s. 255–258; J. K ł o c z o w s k i, *Gałka Andrzej*, w: *Dictionnaire d'histoire et géographie ecclesiastiques*, t. 19, Paris 1979–1981 s. 299; E. M a l e c z y Ń s k a, *Ruch husycki w Polsce i Czechach*, Warszawa 1959 s. 444 (autorka przytacza zapis z metryki uniwersyteckiej, gdzie przy nazwisku Gałki dopisano: *hereticus pessimus*); M. K o c z e r s k a, *Zbigniew Oleśnicki*, PSB t. 23 s. 782. Krótki biogram księcia opolskiego zamiesza w leksykonie biograficznym Piastów S. A. S r o k a, *Bolesław V Wołoszek* (1400–20 V 1460), PLB s. 767. Listy Jana Elgota do Zbigniewa Oleśnickiego z kwietnia 1449 r. zob. *Codex Epistolaris saeculi decimi quinti. Pars posterior ab anno 1444 ad annum 1492*, ed. J. S z u j s k i, Cracoviae 1876 nr 63–64.

²⁷⁵ *Herby rycerstwa polskiego*, przez B. P a p r o c k i e g o, zebrane i wydane r. p. 1584, wyd. K. J. T u r o w s k i, Kraków 1858 s. 503 (autor wspomina, że do Mogiły przewieziono jedynie głowę zmarłego); F. K i r y k, *Piotr Odrowąż*, PSB t. 23 s. 554.

²⁷⁶ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 24.

²⁷⁷ *Excerpta*, s. 810.

²⁷⁸ APK KKK 888 l. 191 (*Thomas abbas*). Zob. także: VMPL t. 2 nr 144; KMog s. 95; KTyń nr 214; KArchiw nr 199–202; ZDM t. 3 nr 819; BP t. 6, nr 32, 361, 519, 952, 1006, 1327, 1348; *Materiały*, Teczka H nr 11 (18 listopada 1460, jest to rozrachunek z wydatków zup wielickich, bocheńskich i ruskich, nie odnosi się bezpośrednio do osoby opata); X nr 4–5 (19 lutego 1455) – dlaczego jednak klasztor mogiński oznaczony jest jako opactwo benedyktyńskie?

²⁷⁹ A. C i e s i e l s k i, *dz. cyt.*, s. 530.

²⁸⁰ *Chronicon*, s. 463 (*eius fratrem habuit mater mea in maritum, que et ista affirmabat, unde et meus propinquus erat et patrius nomine Nicolaus*); J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 30.

nego stopnia naukowego²⁸¹. Według przekazu *Kroniki* miał otrzymać honorowy doktorat (wspomina o nim także S. Kielczewski), jednak dopiero Hoszowski zaznaczył, że był to doktorat teologiczny²⁸². J. Fijałek przypuszcza, że być może *życzono sobie w Mogile, by brat Hirsberg zasiadł do egzaminów i zdobył stopnie uniwersyteckie. Urosło stąd w ciasnej głowie brata kronikarza mniemanie, że jego niby krewnego opata, którego rozumu i cnót wszelkich nie mógł się nigdy dość nachwalić, Uniwersytet Jagielloński pragnął uczcić wieńcem doktorskim*²⁸³. J. Fijałek z łagodnością jastrzębia stwierdza, że *tylko dewocja ograniczonego mnicha wytworzyła opowieść honorowego doktoratu Piotra*²⁸⁴. Opatem mogińskim wybrano go po rezygnacji Tomasza *in die sancti Floriani gloriosi martyris Christi de prioratu in abbataum* [!] ²⁸⁵. Poświadczany jest on w dokumentach pomiędzy 19 czerwca 1461 a 6 maja 1474 r.²⁸⁶ W styczniu 1463 r. król Kazimierz Jagiellończyk informuje go, że dominikanin Marcin de Kacer, inkwizytor, jest specjalnym wysłannikiem papieskim do tępienia herezji w diecezji krakowskiej, że należy mu pomagać i w razie potrzeby służyć ramieniem świeckim²⁸⁷. 14 września 1464 r. opat Cîteaux Hymbert upoważnia go do nakłaniania innych opatów klasztorów cysterskich w Polsce, aby przyczynili się do wybudowania w Krakowie domu dla scholarów cysterskich²⁸⁸. W tymże roku powierzono mu funkcję wizytatora opactw małopolskich i wielkopolskich, a w 1469 r. podporządkowano mu także domy pruskie. Na kapitule w 1470 r. określono go jako wizytatora i reformatora *totius Poloniae*²⁸⁹.

²⁸¹ *Album Studiosorum*, t. 1 s. 115; K. K a c z m a r e k, *Studia uniwersyteckie*, s. 145.

²⁸² *Chronicon*, s. 463 (*Item hunc eciam abbatem propter suam sapienciam et ingeniositatem prudencie sue universitas Cracoviensis doctoresque collegiati eum intendent ad doctoratum promovere*); BCzart, rps nr 3652 III s. 39; K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 25.

²⁸³ J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 30.

²⁸⁴ *Tamże*, s. 31.

²⁸⁵ *Chronicon*, s. 463 (tj. w niedzielę 4 maja).

²⁸⁶ BCzart rps nr 2181 III s. 32–33; KMog nr 145.

²⁸⁷ *Materiały*, Teczka I nr 23.

²⁸⁸ KArchiw nr 210; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 344.

²⁸⁹ Wspomina o tym także S. Kielczewski: BCzart rps nr 3652 III s. 39 (*primis Capitulis Generalibus sub Himberto [...] visitator et reformator monastercium Polonia-*

W roku 1471 jako konserwator praw Uniwersytetu Krakowskiego wydaje rozporządzenie w sprawie zakonników studiujących w Krakowie²⁹⁰.

W roku 1466 Piotr ufundował drewniany kościół pod wezwaniem św. Bartłomieja, którego budowniczym był cieśla Maciej Mączka (jego nazwisko przetrwało w inskrypcji na rzeźbionym portalu)²⁹¹. Opat ten miał być wybitnym miniaturzystą. Pracował posługując się regułami szkoły iluminatorskiej Arnolda z Brzegu. Jego staraniem miały zostać spisane księgi choralne przez zakonnika mogińskiego Jerzego z Sambora. Inny z zakonników – Mikołaj, malował polichromię w kościele św. Bartłomieja²⁹². W klasztornym kopiariuszu zachowało się pokwitowanie płaconego przezeń podatku na ogólne potrzeby zakonu. Kolektorem był wówczas opat koprzywnicki Mikołaj²⁹³.

Piotr umiera prawdopodobnie w środę 24 sierpnia 1475 r. Mikołaj z Krakowa, jak i S. Kielczewski podają datę o dzień wcześ-

rum et Prusiarum); J. K ł o c z o w s k i, *Prowincja polska*, s. 195; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 346.

²⁹⁰ KArchiw nr 216.

²⁹¹ Napis na portalu rżnięty z minuskuł gotyckich: *Anno domini m. cccc. lxvi ad honorem Dei et regine coelorum Mathias Manczka f.*; zob także: *Chronicon*, s. 464 (*Item circa hunc eciam dominum Petrum abbatem ecclesia sancti Bartholomei de novo fuit erecta*); J. Ł e p k o w s k i, *Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*, Warszawa 1863, s. 67; W. Ł u s z c z k i e w i c z, *dz. cyt.*, s. 54–58; W. E. R a d z i k o w s k i, *dz. cyt.*, s. 491–492; S. T o m k i e w i c z, *dz. cyt.*, s. 135–140; R. B r y k o w s k i, M. K o r n e c k i, *Drewniane kościoły w Małopolsce południowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984 s. 77; J. S a m e k, *Trzynastowieczny kościół cystersów w Mogile wzorem dla drewnianego kościoła św. Bartłomieja*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” t. 36, Warszawa 1991 z. 1 s. 47–49; M. K o r n e c k i, *Drewniany kościół św. Bartłomieja w Mogile. Uwagi i refleksje w świetle badań konserwatorskich*, „Wiadomości konserwatorskie województwa krakowskiego” t. 4:1996 s. 9–13; odnośnie do Macieja Mączki: *Materiały*, Teczka A/B – 2 nr 108 (9 stycznia 1455); C nr 68 (21 października 1456).

²⁹² E. R a s t a w i e c k i, *Słownik malarzów polskich, tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3 Warszawa 1857 s. 328; *Chronicon*, s. 464 (*Item huius eciam temporibus antiphonaria magna, libri cantuales tam nocturnales quam diurnales sunt comparata, conscriptaque in magnis supratibus per fratrem Georgium de Sambor huius monasterii Claretumbe proffesum*); A. C i e s i e l s k i, *dz. cyt.*, s. 530.

²⁹³ ACM rps nr 25 „Liber Monasterii Clara Tumba in quo privilegia, donationes et approbationes summorum pontificum, regum, ducum etc. continetur. Conscriptus per fratris Nicolaus de Cracovia anno Domini 1505”, k. 351 (jest to Mikołaj Grot, wcześniej jeden z zakonników mogińskich).

niejszą²⁹⁴. Wpisany do nekrologu kanoników regularnych na Kazimierzu²⁹⁵.

W 1465 r. pochowany został w Mogile wojewoda ruski Andrzej Odrowąż ze Sprowy²⁹⁶.

W Bibliotece Czartoryskich w Krakowie znajdują się tzw. *Epistolae dominicales* przypisywane właśnie Piotrowi Hirsbergowi. Jest to zbiór krótkich kazań na każdą niedzielę, począwszy od pierwszej niedzieli Adwentu, przeznaczonych dla braci zakonnej. Na końcu rękopisu znajduje się wzmianka, że zbiór został spisany *per manus fratris Petri Hirsberg* i najprawdopodobniej ukończony dnia 28 marca 1447 r. (*feria tertia ante palmae Anno Domini MCCCXLVII*)²⁹⁷, a więc prawie piętnaście lat przed objęciem przez Piotra stolca opackiego.

21. Marcin Matyspasek, po 23/24 sierpnia 1475–22/24 marca 1488 r., krakowianin²⁹⁸. Występuje w dokumentach między 4 października 1475 a 9 września 1487 r.²⁹⁹ Ostatni z opatów mogińskich wymienionych w *Katalogu* Długosza³⁰⁰. W 1475 r. miał on pokryć kościół konwentualny dachówką, a klasztor otoczyć murem i basztami³⁰¹. *Kronika* Mikołaja wspomina o ufundowaniu przezeń bogato

²⁹⁴ *Excerpta*, s. 812; *Chronicon*, s. 466 (*mortuus fuit et diem ultimum suum huius mortalitatis vite clausit in vigilia sancti Bartholomei anno Domini M^oCCCCLXXIV*); BCzart rps nr 3652 III s. 40.

²⁹⁵ APK KKK 888 l. 191 (*Petrus abbas*).

²⁹⁶ F. K i r y k, *Andrzej Odrowąż*, PSB t. 23 s. 541–543.

²⁹⁷ BCzart rps nr 3734 III, „Epistolae de tempore, per manus fratris Petri Hirsberg”, s. 1–120. Jak wskazuje informacja umieszczona na początku rękopisu, był on własnością opata Marcina Białobrzeskiego (1560–1586). Zob. K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 37–57; APK Oddział na Wawelu *Castr Crac 18*, s. 453–454 (5 marca 1468); KTyń nr 238; SPPP t. 2 nr 3911 (11 maja 1468); M. B o b r z y Ń s k i, S. S m o l k a, *Jan Długosz jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*, Kraków 1893 *Regesta* nr 215 s. 268; KArchiw nr 211–212; *Materiały*, Teczka L nr 31 (4 października 1462); N nr 259 (21 lutego 1471).

²⁹⁸ *Chronicon*, s. 467; K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 27.

²⁹⁹ KArchiw nr 218; *Materiały*, Teczka Q nr 73.

³⁰⁰ LBen t. 3 s. 436.

³⁰¹ Jan Długosz pisze pod rokiem 1473 o kolejnym pożarze, który nawiedził klasztor *cum omnibus officinis.*, zob. *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polski ksiąg dwanaście*, ks. XII s. 563. Pożar ten, według przekazu Mikołaja, miał miejsce w środę 21 lipca (*Item huius eciam temporibus monasterium Claretumbe fuit secundario combustum in vigilia sancte Marie Magdalene*), zob. *Chronicon*,

zdobionej infuły opackiej³⁰². 4 października 1475 r. biskup krakowski Jan nadał 40 dni odpustu pielgrzymom odwiedzającym kościół św. Bartłomieja i św. Bernarda w Mogile³⁰³. Dyplodem z 11 października 1481 r. kasztelan krakowski Jakub z Dębna funduje jeden z ołtarzy w kościele klasztornym, uposażając go sołectwem w Pośrednich³⁰⁴. Po nagłej śmierci kasztelana, która dosięgła go podczas zjazdu powiatowego w Opatowcu 15/16 stycznia 1490 r., jego ciało sprowadzono do klasztoru mogińskiego i pochowano przy ufundowanej przez niego altarii³⁰⁵.

20 czerwca 1481 r. Salvius Casseta de Panorino, generał dominikanów, przyjął opata Marcina wraz z całym konwentem mogińskim do konfraterni³⁰⁶.

W tzw. kopiariuszu Andrzeja Tymowskiego odnajdujemy zachowane pokwitowania uiszczenia podatku zakonnego (na ogólne potrzeby konwentu) wprowadzonego już w XIII w. W Polsce dla jego zbierania kapituła ustanawiała kolektorami na przemian opatów: mogińskiego, wąchockiego, koprzywnickiego i sulejowskiego. Za rządów Marcina podatek ten płacono w latach 1478, 1480, 1483, 1484, 1486 i 1488³⁰⁷. Kolektorem był opat koprzywnicki Jan. W roku 1480 podatek ten odwozi wspomniany już brat Jerzy z Sambora, który według tradycji klasztornej nabył dla opactwa wiele ksiąg m. in. *Glosę* Mikołaja Lyry oraz *Addiciones magistri Pauli, Burgensis episcopi*. Spo-

s. 463; o pracach remontowych: (*plurima edificia reedificavit [...] ecclesiam lateribus texit ... clipeis muros monasterii decoravit*), tamże, s. 467; E. Ł u ż y n i e c k a, *dz. cyt.*, s. 51.

³⁰² *Chronicon*, s. 467 (*dominus Martinus pulcherrimam, ut hodie videtur, preciosissimam infulam comparavit*).

³⁰³ Zob. przypis 299.

³⁰⁴ KMog nr 149.

³⁰⁵ *Herby rycerstwa*, s. 503 (Paprocki podaje inskrypcję z jego nagrobka: *Magnificus dominus Jacobus de Dembno, castellanus et capitaneus cracoviensis iacet hic tumultus A. D. 1490, die 16 Januarii*). S. M i k u c k i, *Dembiński Jakub*, PSB t. 5 s. 71–73; F. K i r y k, *Jakub z Dębna na tle wewnętrznej i zagranicznej polityki Kazimierza Jagiellończyka*, Wrocław 1967 s. 140.

³⁰⁶ KArchiw s. XVI nr 44.

³⁰⁷ ACM rps nr 25 k. 341, 343, 345, 347–347, 351, 363 (przy ostatniej wzmiance podano dokładną datę uiszczenia podatku: *feria tertia ante Purificationis Mariae proxima*, tj. 29 stycznia).

rzędał on także antyfonarze i brał udział w tworzeniu dekoracji w kościele św. Bartłomieja³⁰⁸.

Opat Marcin fundował kościół we wsi Ryczów. Tam też zamierzał osiąść i złożyć godność przez siebie sprawowaną³⁰⁹. Umarł tamże, według przekazu Mikołaja, w sobotę 22 marca 1488 r.³¹⁰; w klasztornej *Liber mortuorum* podano natomiast datę 24 marca³¹¹. Wpisany do nekrologu kazimierskiego³¹². Do roku 1487 sprawował on funkcję wizytatora generalnego polskich domów cysterskich. Wyjęto wówczas spod jego jurysdykcji opactwa w Oliwie i Pelplinie³¹³.

22. Bartłomiej Remir, po 22/24 marca 1488–28 maja 1493 r., pochodził z Kazimierza³¹⁴. Hoszowski zaznacza, że mógł to być zarówno Kazimierz nad Wisłą w województwie lubelskim, jak i Kazimierz krakowski³¹⁵. Jedyne *Inwentarz klasztoru księży cystersów w Mogile* z roku 1870, potwierdza, że Bartłomiej urodził się w *Kazimierzu Lubelskim*³¹⁶. Jak podaje Mikołaj z Krakowa, obrany został na stolec opacki w wieku lat 60. i sprawował swoje rządy jedynie przez cztery lata³¹⁷. Poświadczony w dokumentach między 12 października 1488, a 18 października 1490 r.³¹⁸ W 1489 r. miał wystawić kaplicę dla kobiet (obecnie nieistniejąca) pod wezwaniem św. Bartłomieja³¹⁹.

³⁰⁸ *Chronicon*, s. 464 (*per fratrem Georgium de Sambor huius monasterii Clare-tumbe professum, pluresque alii libri per eum sunt comparati, sicut Glosa magistri Nicolai de Lyra super totam bibliam, nec non Addiciones magistri Pauli, Burgensis episcopi*); KArchiw s. XIX–XX; F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 250.

³⁰⁹ *Chronicon*, s. 467 (*in villa Ryczowie ecclesiam satis pulchram e fundo erexit, sed quia intendebat resignare abbatatui et cedere et ibi post resignacionem suam, ut notum fuit, elegerat habitacionem suam usque ad mortem*); KArchiw nr 220.

³¹⁰ *Tamże*, s. 469 (*sabbato ante annunciacionis beate Marie virginis*).

³¹¹ *Excerpta*, s. 808.

³¹² APK KKK 888 l. 191 (*Marthinus abbas*); KArchiw nr 221; *Materiały*, Teczka A bez numeru (15 marca 1477).

³¹³ F. B o g d a n, *dz. cyt.*, s. 54.

³¹⁴ *Chronicon*, s. 469 (*Bartholomei de Cazimiria nacione*); BCzart rps nr 3652 III s. 42.

³¹⁵ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 28.

³¹⁶ ACM rps nr 68 s. 60.

³¹⁷ *Chronicon*, s. 469 (*hic erat sexagenarius*).

³¹⁸ KMog nr 149, 152, 150.

³¹⁹ K. H o s z o w s k i, *Obraz życia*, s. 28.

5 lipca 1490 r. bp Fryderyk Jagiellończyk udzielił 40 dni odpustu odwiedzającym kościoły mogiłskie oraz (nowo)wybudowaną kaplicę³²⁰.

W kopiarzyszu klasztornym znajdujemy poświadczenie uiszczenia podatku zakonnego w roku 1491. Kolektorem był wówczas Mikołaj, opat wąchocki³²¹.

Bartłomiej umarł we wtorek 28 maja 1493 r.³²² Wpisany do nekrologu kazimierskiego³²³.

23. Jan Taczel, po 28 maja 1493–8 grudnia 1503 r., pochodził z Raciborza. *Silesius Rathiboriensis* – pisał o nim S. Kielczewski³²⁴. Swoje studia w Krakowie miał rozpocząć już w 1457 r.³²⁵ Bakałarz *artium* (1464), a następnie magister na wydziale sztuk (1468)³²⁶. Po między rokiem 1470 a 1472 dopuszczony został do wykładów na wydziale teologicznym³²⁷. W 1477 r. wykładał komentarz do trzeciej księgi *Sentencji* Piotra Lombarda³²⁸. 16 czerwca 1478 r. był już *baccalarius formatus*³²⁹. Około 1484 r. otrzymał stopień doktora teologii³³⁰. W 1488 r. występuje już jako przeor. Komentuje wówczas ka-

³²⁰ KMog nr 141.

³²¹ ACM rps nr 25 k. 363'.

³²² *Excerpta*, s. 811; *Chronicon*, s. 471 (*fuit mortuus [...] anno gracie M^cCCCC no-nagesimo tercio, feria 3 [post] penthecostes*).

³²³ APK KKK 888 l. 191 (*Bartholomeus abbas*); APK oddział na Wawelu, *Castr Crac* 23 s. 184 (28 grudnia 1489).

³²⁴ *Chronicon*, s. 471 (*Johannis vicesimi tertii de Rathibor oriundus cognomento Taczel*); BCzart rps nr 3652 III s. 43; zob. także: F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 2 s. 397 (autor identyfikuje go jako Niemca).

³²⁵ *Album Studiosorum*, t. 1 s. 154; Z. W ł o d e k, *dz. cyt.*, s. 167 przypis 2.

³²⁶ *Księga Promocji Wydziału Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego z XV w.*, wyd. A. G a s i o r o w s k i, Kraków 2000 s. 53, 57; K. K a c z m a r e k, *Studia uniwersyteckie*, s. 146.

³²⁷ M. M a r k o w s k i, *Spis dopuszczonych do wykładów i do katedry na wydziale teologii Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*, „Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej” t. 4: 1965 s. 202, 240–241; *Materiały*, Teczka N nr 259 (21 lutego 1471), występuje tam: *Johanne arcium magistri [...] et Clemente de Rathibor clerico studente*.

³²⁸ M. M a r k o w s k i, *Spis dopuszczonych*, s. 241, Z. W ł o d e k, *dz. cyt.*, s. 166–177.

³²⁹ J. F i j a ł e k, *dz. cyt.*, s. 28–29, 35.

³³⁰ M. M a r k o w s k i, *Dzieje wydziału*, s. 250.

zania Jana Chryzostoma na temat Listu do Hebrajczyków³³¹. Jako profesor wydziału teologii występuje przynajmniej do roku 1496³³². Poświadczony w dokumentach jako opat między 10 lipca 1495, a 2 października 1503 r.³³³ Niedługo po jego elekcji znaczna część Krakowa uległa spaleniu w wyniku pożaru, który nawiedził miasto w roku 1494. Spaliły się wówczas posesje klasztorne przy ulicy Świńskiej. Klasztorowi pomógł wówczas Maciej Górka ofiarując tysiąc florenów w złocie na odbudowę zniszczonych zabudowań³³⁴. W 1495 r. opat Jan zakłada bractwo ubogich³³⁵. W roku następnym kard. Fryderyk Jagiellończyk nadaje jego członkom 100 dni odpustu³³⁶. Za rządów Jana osadnicy mogilscy wszczęli dwukrotnie bunt, usiłując wyłamać się spod powinności klasztornych, które ostatecznie uregulowano dyplomami z 11 lipca 1497 i 18 czerwca 1500 r.³³⁷

Występuje jako konserwator praw uniwersytetu w sporze mieszczan koszyckich z Janem z Radomia, krakowskim studentem³³⁸. Jan Taczel uczestniczy w obradach Kapituły Generalnej w Cîteaux w 1499 r., gdzie dyplomem z 14 września powierzono mu zadanie nakłaniania opatów cysterskich z Polski, Śląska i Prus, aby posyłali zakonników do krakowskiego kolegium uniwersyteckiego³³⁹.

W roku 1502 mieszczenie krakowscy Fryderyk Schylling i Baltazar Behem lokują swoje kapitały w klasztornej piarni. Dzięki nim

³³¹ G. K o w a l s k i, *dz. cyt.*, s. 59; K. K a c z m a r e k, *Kariery zakonne*, s. 88.

³³² KMog nr 155.

³³³ Tamże, nr 153; *Materiały* Teczka T nr 96 (KMog s. 147).

³³⁴ *Chronicon*, s. 472 (*Mathia de Gorka alias Slyzases, huius abbatis Iohannis favorebilem et amicum dilectum, qui ad instanciam eius audiens dampnum monasterii et petitionem contulit tunc monasterio et dedit gracie ob remedium anime sue mille florenos in auro, de quibus non modica domorum combustorum fuerunt restaurata edificia et constructa in platea scropharum sic nominata, nec non curia monasterii in Cracovia pro parte eiam edificata*).

³³⁵ KMog nr 154.

³³⁶ Odnośny dokument wystawiono w Krakowie 16 sierpnia 1496 r. (KMog nr 155). 6 października 1496 r. arcybiskup lwowski Andrzej Róża nadał członkom bractwa 40 dni odpustu (KArchiw nr 226).

³³⁷ KMog nr 156–157.

³³⁸ *Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier*, t. 3 nr 567 (w druku).

³³⁹ F. W i n t e r, *dz. cyt.*, t. 3 s. 352–353; KArchiw nr 230; J. K ł o c z o w s k i, *Prowincja polska*, s. 197.

rozbudowano ją i poszerzono skalę produkcji³⁴⁰. Już papier, na którym brat Mikołaj z Krakowa spisał swoją *Kronikę* oznaczony jest herbem Odrowąż, a więc z pewnością pochodził z miejscowego wyrobu³⁴¹.

Opat Jan zmarł w piątek 8 grudnia 1503 r.³⁴² Wpisano go do nekrologu kazimierskiego³⁴³.

³⁴⁰ Zob. H. K u n a, *dz. cyt.*, s. 52.

³⁴¹ J. P t a ś n i k, *Papiernie w Polsce w XVI wieku*, RAU Seria II t. 37 (62): 1921–1924. Filigran z roku 1536, wyobrażający głowę wołu z węzłem owiniętym na żerdzi między rogami, z małym herbem Odrowąż pomiędzy nimi opisuje F. P i e k o s i ń s k i, *Średniowieczne znaki wodne zebrane z rękopisów przechowywanych w archiwach i bibliotekach polskich, głównie krakowskich. Wiek XIV*, Kraków 1893 s. 6.

³⁴² *Chronicon*, s. 474 (*extremum diem suum in conceptionis die beatissime virginis Marie*).

³⁴³ APK KKK 888 l. 191 (*obiit venerabilis pater dominus Iohannes abbas*); KTyn nr 293.

MARCIN STARZYŃSKI

A Catalogue of the Abbots of Mogiła in the Middle Ages

Summary

This article attempts to meet the demand for a modern biographical guide to the abbots of the Cistercian monastery at Mogiła in the Middle Ages. It is intended to replace K. Hozzowski's *A Picture of the Lives and Outstanding Work of the Abbots of Mogiła* published in 1867. Today's data base enables us to identify and correct various errors in Hozzowski's work as well as introduce a lot of new information that was unknown to him. The monastic chronicle compiled by Mikołaj of Kraków (16th c.) and Sebastian Kielczewski (17th c.), the material included in Jan Długosz's autographed list of abbots up to 1480, and the information gleaned from judicial records, monastic obituaries and over 300 diplomas have all been used to produce our list of biograms of the abbots of Mogiła. This article presents twentythree such biographical items based directly on extant sources (1222/25–1503) as well as a character sketch of an anti-abbot, passed over by the monastic tradition. As a result of our researches we have been able to establish the exact dates (down to month and day) of the individual abbots' terms of office, including the *termini* of the relevant records. In the more than 280-year-long history of the Mogiła Abbey in the Middle Ages are reflected Małopolska's changing political situation and the successive periods of conflict and cooperation between the monastery, the royal court and the grand nobles. In the 15th century the General Chapter redefined the functions and status of the abbot of Mogiła: he was to preside over all of the Cistercian monasteries in Poland, supervise monastic education (the Cracow *studium*), act as a guardian of the rights of the Cracow *Almae Matris* and participate as a delegate in the work of general councils (Constance and Basel).

Translated by A. Branny